

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

2010

Anna Holečková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV STŘEDOEVROPSKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

**Bilingválna komunikácia v rodine
(Bilingvální komunikace v rodině)
Bilingual communication in family**

Anna Holečková

POĎAKOVANIE:

Ďakujem vedúcej práce, Mire Nábělkovej, za pomoc a rady pri písaní bakalárskej práce.

V , dňa

Podpis:

PREHLASUJEM,

že som túto predloženú prácu vypracovala samostatne a citujem v nej všetky
pramene, ktoré som použila.

V, dňa

Podpis:

Anotácia

Práca sa zameriava na výskum dvojjazyčnej česko-slovenskej komunikácie v rámci jednej dvojgeneračnej rodiny. Pomocou metódy rekonštrukcie sociálnych sietí a jazykových biografí vysvetľuje motiváciu voľby jazyka jednotlivých členov rodiny. Na transkriptoch zvukových nahrávok rozhovorov rodiny sleduje moment striedania jazykového kódu a dvojjazykovú komunikáciu prebiehajúcu v rodine. Ukazuje, do akej miery sa rodina asimilovala s novým prostredím, a aký to má vplyv na jazykovú situáciu v rodine

Kľúčové slová:

sociolingvistika, česko-slovenské jazykové vzťahy, bilingvizmus, sociálne siete, jazykové biografie, asimilácia a retencia jazyka.

Annotation

This paper focus on research of bilingual Czechoslovak communication in the two-generational family. The method of reconstruction of social networks and language biographies explains motivation for language choice of each member of the family. Transcripts of records of the family communication are focusing on the moment of the code switch and bilingual communication that takes place in the family. It is shown how much is family assimilated to the new environment, and how does it influence language situation in the family.

Key words:

Sociolinguistic, Czechoslovak language relationship, bilingualism, social networks, language biographies, assimilation and retention of the language.

Obsah:

Úvod	7
Metóda výskumu a charakteristika výskumnej jednotky	11
Jazykové biografie.....	16
Matka.....	17
Starší syn	20
Dcéra	22
Mladší syn	23
Retencia a asimilácia jazyka.....	26
Sociálne siete.....	30
Výmenné siete	31
Interaktívne siete	47
Pasívne siete	49
Kompetencia synov v písomnom slovenskom prejave	54
Záver.....	59
Transkripčné značky	62
Bibliografia:	63
Prílohy	66
Text staršieho syna	66
Text mladšieho syna.....	67

Úvod

Predmetom mojej práce je problematika jazyka česko-slovenských rodín žijúcich v českom prostredí. Napriek tomu, že česko-slovenským jazykovým vzťahom bola a aj je venovaná veľká pozornosť, česko-slovenská bilingválna rodinná komunikácia je dodnes pomerne neznámou témou. Výskumu rodinnej komunikácie sa venovali napríklad J. Hoffmannová a O. Müllerová (2004) a M. Sloboda (2005). Veľká väčšina výskumov sa sústreďuje na Slovákov – cudzincov, teda tých Slovákov, ktorí do Česka prichádzajú za prácou či štúdiom, ale zachovávajú si pri tom slovenskú štátnu príslušnosť. Slováci ako príslušníci menšiny v rámci českej republiky sa zdajú byť oveľa nenápadnejšou skupinou. A to aj napriek tomu, že práve Slováci tvoria najväčšiu menšinu v Česku¹. Pre menšinových Slovákov je príznačné to, že nevytvárajú enklávy, sú rozptýlení po celej krajine a obývajú prevažne mestá. Aj to môže pomáhať k jazykovej asimilácii menšinových Slovákov v Česku. O tomto jave píše Mira Nábělková: *„Na rozdiel povedzme od slovenských enkláv v Maďarsku, Rumunsku či vo Vojvodine žijú Slováci v Českej republike rozptýlene po celom jej území a vo veľkej miere možno počítať s ich jazykovou inkorporovanosťou do českého spoločenstva, čo spravidla predstavuje aktívnu bilingválnosť, ktorá sa uplatňuje situačne/komunikačne podmieneným výberom jazyka – pri komunikácii s Čechmi prevažne používaním češtiny. (...) Ak však vezmeme do úvahy spomínanú výraznú jazykovú začlenenosť menšinových Slovákov do českého spoločenstva, je zrejmé, že táto skupina nositeľov slovenčiny je v česko-slovenskej komunikácii menej „nápadná“ než druhá – Slováci zo Slovenska, ktorí pri komunikácii s Čechmi vo väčšej miere používajú slovenčinu“* (Nábělková, 2009).

Čeština a slovenčina sú blízkopríbuzné jazyky, ktoré svojou vzájomnou zrozumiteľnosťou umožňujú používať slovenčinu v českom prostredí a naopak češtinu v slovenskom prostredí. Jazyková nezrozumiteľnosť preto nie je podstatným asimilačným tlakom. Pre väčšinu obyvateľov Česka

¹ Počet obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti je uvedený v tabuľke č. 1.

a Slovenska by sme mohli použiť termín perцепčný bilingvista² – perцепčný bilingvista je človek, ktorý rozumie druhému jazyku, ale aktívne ho neovláda. Pre vznikanie perцепčného bilingvizmu je dôležitá nielen štruktúrna blízkosť jazykov, ale aj možnosť jazykových (a kultúrnych) kontaktov.³ Li Wei (2000, s. 24 – 25) ako hlavné príčiny kontaktu jazykov uvádza:

- politika: politické či vojenské akty ako kolonizácia, anexia, vznik federácií...
- prírodné pohromy: môžu zapríčiniť veľké presuny obyvateľstva
- náboženstvo: migrácie spojené s náboženským prenasledovaním
- kultúra: jazyk etnickej skupiny môže byť odlišný než jazyk podporovaný štátom
- ekonomika: migrácia kvôli pracovným príležitostiam
- vzdelanie: odchod za lepšou školou
- technika: napríklad internet, mádiá

Kontaktové situácie, ktoré Li Wei uvádza, súvisia (až na technický faktor) s migráciou obyvateľstva, teda s priamou jazykovou interakciou. Česko-slovensko vytváralo ideálne podmienky pre rozvoj perцепčného bilingvizmu (aj keď jazykové a kultúrne kontakty Čechov a Slovákov spadajú už hlboko do minulosti), pretože jazykové kontakty neboli príznačné len pre pohraničné oblasti, poprípade veľké mestá, ale boli bežné pre celú oblasť spoločného štátu. Dôležité tu boli aj priame jazykové kontakty spôsobené vnútornou migráciou obyvateľstva, ale predovšetkým nepriame kontakty, cez médiá.

K istému obmedzeniu možnosti jazykových kontaktov, predovšetkým pre české prostredie, došlo po rozdelení Česko-Slovenska v roku

² V česko-slovenskom prostredí sa používajú aj termíny receptívny a pasívny bilingvizmus. Pozri napríklad Dudok (2002). Pre pojem aktívny bilingvizmus existuje veľké množstvo definícií, ktoré sa na bilingvizmus pozerajú z rôznych uhlov pohľadu. Niektoré definície zohľadňujú predovšetkým mieru ovládania jazyka, iné funkčnosť bilingvizmu. Pre túto prácu sa zdá byť vhodná Štefánikova definícia bilingvizmu ako schopnosti alternatívne používať dva alebo viaceré jazyky pri komunikácii s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutočňuje (Štefánik, 2002, s. 62). K termínu bilingvizmus ďalej pozri J. Horecký (2004).

³ Prehľad definícií pasívnej dvojjazyčnosti ponúka J. Pallay (2002).

1993.⁴ Oslabnutie jazykových kontaktov vedie ho zhoršovaniu zrozumiteľnosti jazykov. Hlavne v českom prostredí je rozšírená myšlienka, že mladšie ročníky slovenčine už nerozumejú.

Po rozpade Česko-Slovenska môžeme pozorovať aj úbytok obyvateľov v Česku, ktorí by sa hlásili k slovenskej národnosti. Klesá aj počet ľudí, ktorí by deklarovali slovenčinu ako svoj materinský jazyk. Tento úbytok ale nie je taký drastický:

Tabuľka 1:

	1980	1991	2001
celkový počet obyvateľov	10 211 927	10 302 215	10 230 060
slovenská národnosť	359 370	314 877	193 190
slovenský materinský jazyk		239 355	208 723

Údaje prevzaté z : <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/kapitola/4132-05--3002>

Z uvedených čísel by sme mohli vyvodit', že značná časť Slovákov žijúcich v Česku nemá po rozpade Česko-slovenska potrebu hlásiť sa k slovenskej národnosti. Českú národnosť by sme teda mohli hodnotiť ako prestížnejšiu. Vnímanie Česka ako prestížnejšej krajiny je ďalším silným asimilačným tlakom.

Slovenské, alebo česko-slovenské rodiny žijúce na českom území sú do značnej miery veľkou neznámou. Môžeme však predpokladať, že okrem percepčného bilingvizmu je u nich do značnej miery rozvinutá aj produkčná česko-slovenská bilingválna kompetencia. Keďže vzájomná zrozumiteľnosť češtiny a slovenčiny umožňuje relatívne bezproblémovo používať oba jazyky, je

⁴ M. Nábělková označuje rok 1993 ako medzník, ktorým sa uzatvára široká česko-slovenská dvojjazykovosť v nadnárodnej komunikácii v rámci jedného štátneho spoločenstva (Nábělková, 2008, s. 8). Zároveň po rozpade Česko-Slovenska výrazne vystupuje asymetrický model, ktorý panoval už pre rokom 1993. Zatiaľ čo z Česka sa slovenčina takmer vytráca, na Slovensku je čeština stále prítomná, predovšetkým v médiách.

voľba jazyka veľmi zaujímavou otázkou. Do značnej miery môže súvisieť so stupňom začlenenia sa rodiny do českého spoločenstva.

Vo svojej práci sa zameriavam na výskum jazykového správania rodiny, ktorej som aj sama členkou. Rodina je česko-slovenská, otec je Čech, matka Slovenka. Od narodenia detí žijú v Česku a uplatňujú spolu dvojjazykovú komunikáciu, potom sa údajne aj vrátane otca snažia rozprávať po slovensky. Deti, starší syn, dcéra a mladší syn prežili časť detstva na Slovensku, vtedy používali len slovenčinu. Od roku 1994 žije rodina v Česku a na Slovensko chodíva len počas prázdnin a sviatkov. V tejto dobe sa dominantným jazykom rodiny stáva čeština. Keďže v súčasnosti otec s rodinou nežije, výskum sa sústreďuje na matku so synmi a dcérou. Podrobnejšie sa k informáciám o rodine vrátim v kapitole o jazykových biografiách.

Z výskumného hľadiska mi ako príslušníčke rodiny odpadá jeden z podstatných problémov, s ktorým sa môže výskumník (mimorodinný) pri mapovaní jazykového správania rodiny stretnúť. Rodina ho môže vnímať ako cudzinca a jej jazykové správanie preto nemusí byť prirodzené a výsledky výskumu môžu byť neobjektívne. Ako členka skúmanej rodiny mám možnosť pozorovať jednotlivých príslušníkov v rôznych situáciách bez toho, aby som z hľadiska prirodzeného priebehu komunikačných situácií pôsobila rušivo. Navyše poznám jazykové správanie členov rodiny z dlhodobejšieho hľadiska, moja pozícia pri interpretácii ich (a aj svojho vlastného) rečového prejavu je preto jednoduchšia.

V jednotlivých kapitolách práce sa sústreďujem na charakteristiku jazykového správania jednej rodiny s využitím jazykových biografíí a opisu sociálnych sietí jej jednotlivých členov. Ďalším predmetom môjho záujmu je to, ako na retenciu (zachovanie) alebo asimiláciu jazyka hovoriaceho pôsobí jeho okolie. Rekonštrukciou sociálnych sietí, jazykových biografíí a analýzou nahrávok rodinnej komunikácie sa pokúšam ukázať diferencované jazykové správanie členov rodinného spoločenstva, ako aj to, že jazykové správanie jednotlivcov nie je ustrnutý jav, ale podlieha zmenám, ktoré so zmenou životného prostredia a so zmenami v rámci sociálnych sietí môžu mať priamu súvislosť.

Metóda výskumu a charakteristika výskumnej jednotky

Výskumnú jednotku v mojej práci tvorí štvorčlenná dvojgeneračná rodina: matka, starší syn, mladší syn a dcéra.

Hlavná váha práce je kladená na rekonštrukciu jazykovej biografie a sociálnych sietí jednotlivých členov rodiny. Pri ich formulovaní a rekonštrukcii som vychádzala z vlastných znalostí, predovšetkým však z informácií, ktoré mi o sebe poskytli oni sami a aj ostatní členovia rodiny.

Jazykové správanie skúmanej rodiny ukazujem na transkripte úryvkov nahrávok ich bežného rozhovoru. Prvé nahrávanie prebehlo na jar a v lete 2008, druhé v roku 2010. Pri nahrávaní boli prítomné aj osoby, ktoré nie sú zahrnuté do užšieho výskumu, na starších nahrávkach ide konkrétne o otca a o kamaráta 1. Na novších nahrávkach sa objavuje aj priateľka staršieho syna, stará mama a bratranec, všetko monolingválni Slováci (monolingválni z hľadiska aktívneho/produkčného bilingvizmu – nikto z nich v bežnom živote nepoužíva češtinu aktívne, hoci, prirodzene, češtine rozumejú)⁵. Ďalší účastníci komunikácie sú priateľ matky a kamarát 2, monolingválni Česi. Užší výskum sa zameriava len na členov rodiny, t. j. na matku a jej deti. Okrajovo sa však rozpráva aj o jazykovom správaní ďalších nahrávaných subjektov, predovšetkým o otcovi a priateľke staršieho syna. Hoci na jazykovú situáciu v rodine v sledovanom období vplývali, do užšieho výskumu neboli zahrnutí predovšetkým z časových dôvodov, no aj preto, lebo ich styky s členmi rodiny, a teda aj ich jazykový vplyv na rodinu sa počas nahrávania menil. V prvej fáze nahrávania, teda v roku 2008, nebol mladší syn v priamom, pravidelnom a častom styku s otcom. Rovnako ani starší syn v tomto čase ešte nepoznal svoju súčasnú priateľku. Kontakty medzi mladším synom a otcom a starším synom a priateľkou sa zintenzívnili v jeseni roku 2008. O jazykovom vplyve

⁵ Pojem „monolingválny“ aj naďalej v texte používam v tomto zmysle, teda že nejde o produkčných bilingvistov. Všetci „monolingválni“ Slováci/Česi, ktorí sa objavujú v mojej práci, sú percepčne bilingválni. Ak by skutočne šlo o čisto monolingválnych komunikujúcich, nebola by možná dvojjazyková komunikácia, ako sa uskutočňuje v našom prípade.

priateľky na zvyšok rodiny, teda na matku, mladšieho syna a dcéry môžeme rozprávať až od roku 2009.

Z nahrávok je viditeľný rozličný prístup rodinných príslušníkov k monolingválnym aktérom komunikácie. Otec aj kamarát 1 a 2 sú rodinou chápaní ako českí monoligvisti (aj keď v prípade otca nie je označenie monolingválny celkom oprávnené). Je preto pozoruhodné, že rodina sa inak správala v prítomnosti otca, inak v prítomnosti kamaráta 1, a inak v prítomnosti kamaráta 2. Zatiaľ čo v prítomnosti otca a kamaráta 2 sa po celú dobu nahrávania (na starších aj novších nahrávkach) rozprávalo v českom jazyku, v prítomnosti kamaráta 1 sa slovenčina a čeština striedajú, u matky a dcéry slovenčina dokonca prevláda. Jazykové správanie rodiny v prítomnosti otca a kamaráta 2 sú rozdielne predovšetkým na Slovensku. Zatiaľ čo v prítomnosti kamaráta 2 je viditeľná tendencia rodiny jazykovo sa prispôsobovať kamarátovi, v prítomnosti otca rodina skôr vykazovala tendenciu prispôsobovať sa slovenskému jazykovému okoliu. Treba však povedať, že spoločné cesty rodiny a otca na Slovensko dnes už neprebiehajú. Rodina mohla svoje jazykové správanie zmeniť a dnešná voľba jazyka by mohla byť odlišná, než v minulosti. K otázke vplyvu otca a kamaráta 1 na jazyk rodiny sa ešte vrátim.

Okrem transkriptov nahrávok sú v texte použité aj vybrané chaty medzi starším bratom a dcérou, ktoré prebiehali od jesene 2009. V chatoch sa odzrkadľuje jazykový vplyv priateľky na staršieho syna, no zároveň aj na dcéru.

Časť práce je venovaná jazykovým biografiam skúmaných členov rodiny. Spracovanie jazykových biografii umožňuje zachytiť dôležité body, ktoré ovplyvňovali jazykové (a aj iné) správanie skúmaných jednotlivcov. Umožňuje aj porovnať vývin jednotlivých členov rodiny, teda kedy a ako si jazyky osvojovali, do akej miery bolo ich formovanie rovnaké a do akej miery odlišné a ako sa to prejavuje na ich jazykovom správaní.

Najvýraznejšie sa odlišuje jazyková biografía matky. Až do roku 1994, keď sa rodina natrvalo presťahovala zo Slovenska do Česka, bola dominantným jazykom rodiny slovenčina. Jediným česky hovoriacim členom je otec, ktorý sa však podľa matky počas života na Slovensku taktiež usiloval rozprávať po slovensky. Slovenčinu údajne používal až do presťahovania sa do Česka v roku 1994. Zaujímavé je, že žiadne z detí si nepamätá, že by otec

niekedy rozprával po slovensky, a všetky ho vnímajú ako monolingválneho. Podľa výpovede matky v rodine nikdy nebol úmysel vychovávať deti dvojjazyčne. Aj keď rodina žila v Česku už pred rokom 1994, v rodine sa komunikovalo po slovensky. Údajne preto, lebo matka predpokladala, že rodina bude žiť na Slovensku, a nechcela, aby deti jazyky mixovali.

V nasledujúcej tabuľke uvádzam počet rokov strávených na Slovensku a v Česku. Medzi rokmi strávenými v Česku je uvedené aj obdobie pred rokom 1994. Aj keď podľa matky, a aj podľa vlastných spomienok, rodina v tomto období komunikovala po slovensky, žila v českom prostredí (deti trávili časť času v škôlke a v jasliach, matka v práci, t. j. v nemocnici), ktoré ich muselo jazykovo ovplyvňovať. Podrobnejšie sa k jazykovým biografiami vrátim v samostatnej kapitole.

Tabuľka 2:

	Počet rokov strávených v Česku	Počet rokov strávených na Slovensku
matka	26	25
starší syn	20	6
mladší syn	17	4
dcéra	17,5	6,5

Medzi jazykovedcami prevláda názor, že len malá menšina bilingvistov ovláda oba jazyky na rovnakej úrovni (porov. napr. Grosjean, 1994; Li Wei, 2000). Aj členovia skúmanej rodiny uvádzajú, že miera fluencie v oboch jazykoch nie je u nich rovnaká. Všetci svorne vypovedajú, že dnes v bežnej komunikácii (súkromnej alebo verejnej) uprednostňujú češtinu pred slovenčinou. Synovia uvádzajú, že ich čeština je na vyššej úrovni než slovenčina v hovorenej aj písomnej forme. Matka s dcérou vyššie hodnotia svoju češtinu v hovorenej forme, v písomnom prejave však uprednostňujú slovenčinu.

Slovenčina je okrem otca prvým jazykom všetkých členov rodiny. Chápanie pojmu „materinský jazyk“ sa však v rodine rôzni. Matka a dcéra pokladajú za svoj materinský jazyk slovenčinu. Ako dôvody uvádzajú, že je to jazyk ich matky a aj to, že je to prvý jazyk, ktorý si osvojili. Starší syn sa o slovenčine vyjadruje ako o „druhom rodnom (alebo materinskom) jazyku“.

Češtinu pokladá za rodný jazyk preto, lebo je jeho hlavným komunikačným jazykom a lebo ju najlepšie ovláda. Mladší syn pri otázke na svoj materinský jazyk váha. Najprv ho označuje ako slovenčinu, lebo je to jazyk jeho matky, vzápätí sa opravuje na češtinu, lebo je to jazyk, ktorý najčastejšie používa a ktorý najlepšie ovláda. V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť so všetkými definíciami, ktoré sa v rodine uplatňujú.⁶

Podľa Li Weia môže byť jednou z nevýhod dvojjazyčnosti problém identity biligvistu (Li Wei, 2000, s. 37). Treba povedať, že ani jeden z členov rodiny nepociťuje otázku svojej identity ako problém a všetci majú vyriešené to, ku ktorej národnosti sa hlásia. U všetkých členov rodiny sa prejavila tendencia vyberať si národnosť podľa miesta narodenia. Synovia sa teda hlásia k národnosti českej a matka s dcérou k národnosti slovenskej. Táto tendencia je pravdepodobne podporená aj situáciou, ktorá v rodine nastala po rozdelení Československa. Obaja synovia, narodení v Česku, získali české štátne občianstvo, zatiaľ čo matka s dcérou mali občianstvo slovenské. Súrodenci preto mali od detstva každý vlastný pas, takže na svoj pôvod mali „doklad“. Vďaka tomu sa mladší syn vedome hlásil k českej národnosti už v dobe útleho detstva, dokonca aj vtedy, keď jeho jediným jazykom bola slovenčina.

Všetci členovia rodiny pokladajú prirodzenú znalosť dvoch jazykov za klad. Stratu slovenčiny by vnímali ako jednoznačne negatívny jav. Synovia aj dcéra zhodne tvrdia, že by boli radi, aby sa slovenčina udržala v rodine aj v ďalšej generácii. Mladší syn však zároveň vypovedá, že rozprávať s vlastnými deťmi v slovenčine by mu prišlo neprirodzené.

Ďalšia časť práce sa zaoberá rekonštrukciou sociálnych sietí jednotlivých členov skúmanej rodiny. Zatiaľ čo jazykové biografie sa ponúkajú pohľad na „osobnú diachróniu“, zachytenie vývinu, výskum sietí je prehĺbeným pohľadom na súčasnosť, metódou prieniku do „osobnej vzťahovej synchronie“. Prinášajú iný (metodologický, metodický) pohľad na to isté – do biografí sa premietajú „výsledky“ pôsobenia sietí. Sociálne siete skúmajú vzťah medzi jazykovým správaním jednotlivca a jeho životným okolím. Rovnako ako Li

⁶ V terminologickom slovníku bilingvizmu J. Štefánka, M. Palcútovej a I. Lanstyáka sa pri hesle materinský jazyk (mother tongue) uvádza: „1. jazyk, ktorý si jednotlivec osvojí od svojej matky; 2. prvý jazyk, ktorý si jedinec osvojí; 3. jazyk, ku ktorému má jednotlivec najbližší vzťah, s ktorým sa stotožňuje; 4. jazyk, ktorý bilingvista najčastejšie používa; 5. jazyk, v ktorom je bilingvista dominantný, ktorý najlepšie ovláda“ (Štefánek – Palcútová – Lanstýák, 2004, s. 289).

Wei (1994. str. 118 – 119) vyčleňujem v tejto práci tri základné typy sociálnych sietí: výmenná sieť (exchange network), interaktívna sieť (interactive network) a pasívna sieť (passive network).

Na záver práce je zaradená analýza slovenských textov staršieho a mladšieho syna, na základe ktorých som chcela ukázať ich rozličný prístup k slovenskému jazyku. Starší syn písomnú slovenčinu používa, mladší syn jej využitie odmieta. Argumentuje tým, že po slovensky sa nikdy neučil a písomnú slovenčinu nepozná. Porovnaním textov som chcela zistiť do akej miery sú typy chýb podobné a či sa skutočne neochota mladšieho syna písať po slovensky odzrkadľuje v texte. Texty, zaradené v prílohe práce, synovia písali na požiadanie na ľubovoľnú tému, bez použitia akýchkoľvek jazykových pomôcok (napr. slovníkov). Pri analýze sa sústredím aj na to, do akej miery boli synovia schopní opraviť si text, či už sami alebo s mojou pomocou.

Jazykové biografie

Pri analýze sociálnych sietí rodiny zisťujeme, že matka a mladší syn majú veľmi podobné rozvrhnutie svojich sociálnych kontaktov nazeraných z hľadiska českosti/slovenskosti, ich jazykové správanie sa však veľmi líši. Je to tak kvôli ich veľmi rozdielnym jazykovým biografiam. V biografiami jednotlivých členov rodiny sa ukazuje ich jazykový vývin – kedy začali akým jazykom rozprávať, kedy pristúpil ďalší jazyk a ako sa upravoval ich pomer. Dozvedáme sa, akým spôsobom si jazyky osvojovali, či aj inštitucionálne alebo len v rodine. Na základe poznania jazykových biografii členov rodiny môžeme ľahšie odhaliť motivácie voľby jazyka, pretože ukazujú do akej miery majú jednotlivci jazyky zvládnuté, kedy a ako začali jazyky používať a ako ich dnes používajú, do istej miery prinášajú aj informácie o subjektívnom hodnotení jednotlivca svojich jazykových schopností a tiež ich vzťah k jednotlivým jazykom.⁷

Jazykové biografie som zostavovala na základe rozhovorov s členmi rodiny a tiež na základe vlastných spomienok. Avšak informácie, ktoré jazykové biografie ponúkajú, nemôžeme brať ako stopercentné. Sú zostavené na základe pamäti, ktorú nikdy nemôžeme brať ako absolútne spoľahlivý zdroj, vypovedajúci o tom, ako niečo „naozaj bolo“.⁸ Prinášajú však dôležité informácie o tom, ako objektívne a subjektívne okolnosti súvisiace s používaním jazykov v jednotlivých obdobiach života členovia rodiny vidia dnes. Ako uvidíme nižšie, matka uvádza, že otec s deťmi na Slovensku rozprával po slovensky, avšak synovia ani dcéra sa na otcovu slovenčinu nepamätajú. Má to významné konzekvencie z hľadiska ich súčasného jazykového správania – odvíja sa od toho ich voľba jazyka pri komunikácii s otcom. Bez prítomnosti ďalších Slovákov rozprávajú s otcom vždy po česky, ako dokazujú aj získané nahrávky. Pri jazykových biografiami a subjektívnom vnímaní vlastného jazykového správania aj správania iných musíme počítať aj s istou mierou zovšeobecnenia. Dcéra napríklad tvrdí, že s bratmi rozpráva vždy

⁷ O jazykových biografiami pozri viac v J. Nekvapil (2004).

⁸ O metodologických problémoch a špecifikách pamäti pri jazykových biografiami píše aj J. Nekvapil (2003 a 2004).

po česky. Na nahrávkach, a to aj tých starších, sa však ukazuje, že pri ich vzájomnej interakcii dochádza aj ku komunikácii slovenskej alebo dvojjazykovej, česko-slovenskej. Podobne je to aj u ostatných členov rodiny. Zároveň treba rátať aj s tým, že všetkých členov rodiny sa stretne s miešaním kódov. Napriek týmto okolnostiam môžeme na základe jazykových biografíí vytýčiť body, ktoré zásadne ovplyvnili jazykovú situáciu v rodine a poznamenali jej ďalší vývin.

Do jazykových biografíí jednotlivých členov rodiny, tak, ako ich podávali a ako sú v práci zachytené, sa premietajú aj jazykové biografie jej ostatných členov – je to prirodzené, keďže ich jazykové biografie navzájom súvisia. Z hľadiska spracovania to znamená, že sa viaceré údaje v nazeraní (na) jednotlivých členov rodiny opakujú.

Matka

Matka sa narodila v júli 1959 na strednom Slovensku v Rožňave, vyrastala však v Dobšinej. Jej matka aj otec sú Slováci a rozprávajú len po slovensky. Matka vyrastá v slovenskom monolingválnom prostredí a slovenčina je jediný jazyk, ktorý v detstve získava prirodzenou cestou. V gymnaziálnych rokoch sa matka sťahuje do Rožňavy. Hoci je Rožňava bilingválne slovensko-maďarské mesto, matka si maďarčinu neosvojuje.

Roku 1977 odchádza do Prahy študovať medicínu. Počas štúdia rozpráva po slovensky. Češtinu používa len pri odborných termínoch (ktoré si zväčša v češtine aj osvojuje), poprípade pri zdvorilostných frázach. V škole ani ďalšom okolí nepocituje tlak, ktorý by ju nútil začať rozprávať po česky. Slovenčinu používa aj v písomnom prejave. V českom prostredí matka zostáva aj po ukončení školy. Roku 1983 sa vydáva, berie si Čecha (otca). Ich komunikácia je dvojjazyková⁹, otec rozpráva po česky, matka po slovensky. Slovenčinu používa aj v nemocniciach, kde pracuje.

Rok po svadbe sa rodí starší syn, na ktorého rozpráva po slovensky. Podľa vyjadrenia matky nebolo zámerom vychovávať deti bilingválne. Údajne

⁹ Dvojjazykovú komunikáciu chápem rovnako ako M. Nábělková, teda ako komunikáciu, pri ktorej každý z aktérov komunikácie používa vlastný jazyk (Nábělková, 2008, s. 15).

nechcela, aby sa im jazyky plietli. Predpokladala, že v budúcnosti budú žiť na Slovensku, a preto sa aj usilovala, aby slovenčina bola ich dominantným jazykom. Slovenčina je aj prvým jazykom dcéry a mladšieho syna. Podľa matky aj otec v tomto období (teda od narodenia detí až po odchod do Česka v roku 1994) rozprával po slovensky, s deťmi aj s matkou. Otec to potvrdzuje len čiastočne. Údajne v konverzácii s deťmi používal len jednotlivé diferenčné výrazy, na ktoré boli deti zvyknuté (napr. *lekvár* oproti českému *povidla*, *fúrik* oproti českému *kolečko*...) Synovia a dcéra si nepamätajú, že by sa otcovi jazykovo prispôbovali (okrem českého oslovovania – *tati*, podobne v širšom českom rodinnom spoločenstve pri oslovovaní príbuzných *dědo* a pod.). S matkou a v práci otec rozprával po česky.

Roku 1986 rodina odchádza na Slovensko, kde sa rodí dcéra. Matka trávi na Slovensku materskú dovolenku. S jej návratom do práce sa rodina vracia do Česka. Matka pracuje v nemocnici v Českej Lípe. Po slovensky rozpráva doma aj v práci. Spoločnosť na ňu netlačí (aspoň otvorene), aby rozprávala aj po česky. V Českej Lípe sa roku 1989 rodí mladší syn, ktorý má českú pestúňku, avšak rodina sa opäť sťahuje na Slovensko, takže slovenčina je prvým jazykom aj mladšieho syna.

Od roku 1990 rodina opäť žije na Slovensku. Podľa matky sa rodinná komunikácia stáva monolingválnou, údajne aj otec rozpráva po slovensky. Keďže si synovia ani dcéra sa na otcovu slovenčinu nepamätajú, otec pravdepodobne slovenčinu používal rovnako, ako to bolo vyššie opísané. Deti svojho otca vnímajú ako monolingválneho Čecha. Pravdepodobne aj preto, že otec otvorene hovorí, že slovenčinu nikdy úplne nezvládol a neskôr pri letných návštevách Slovenska rozprával už len po česky.

K prechodu rodiny na češtinu dochádza v roku 1994, keď sa natrvalo sťahujú do Čiech. Matka ani otec nepočítali so skorým návratom na Slovensko, preto sa rozhodli zmeniť jazyk rodiny. Počas leta 1994 matka prestáva rozprávať po slovensky a usiluje sa o češtinu. Postupne od slovenčiny upúšťajú aj deti, najrýchlejšie mladší syn. Slovenčina sa používa predovšetkým ako jazyk komunikácie so slovenskými príbuznými, ako komunikačný jazyk skúmanej rodiny je používaná len veľmi sporadicky.

Ešte v roku 1994 sa rodina opäť sťahuje, tentoraz do severných Čiech, kde si matka otvára súkromnú ordináciu. Matka ani ostatní členovia

rodiny sa nezapájajú do žiadneho slovenského (ani iného) menšinového spoločenstva. Nevyhľadávajú spoločnosť ďalších Slovákov, aj keď túto možnosť majú (napr. matka vo svojom okolí vie o ďalších lekároch zo Slovenska, ale stýka sa s nimi výhradne pracovne). Na druhej strane, matka vždy (aj v českom prostredí) komunikuje so Slovákami po slovensky, väčšinou ide o pacientov alebo dealerov liekov. Po slovensky niekedy rozpráva aj s Čechmi, vždy však s tými, s ktorými má užšie styky. Po tom, čo si deti lepšie osvojujú češtinu, rozpráva niekedy po slovensky aj s nimi. Väčšinou však pre rodinu platí pravidlo „v akom sme štáte, takým jazykom rozprávame“.

Roku 2004 sa matka a otec rozvádajú, otcov odchod od rodiny ale nemá významnejší vplyv na jazyk rodiny. V tejto dobe je čeština už výrazne dominantným jazykom rodiny. Pomer češtiny a slovenčiny sa výraznejšie nemení. Z jazykového hľadiska sa ako podstatnejší prvok javí odchod dcéry na slovakistické štúdiá do Prahy. Dcéra sa so slovenčinou začína denne stretávať. Počet jej slovenských výpovedí sa zvyšuje aj pri jej návratoch domov na víkend. Okrem toho sa slovenský jazyk a literatúra stávajú témami konverzácie matky a dcéry. Ešte výraznejšie pribúda počet slovenských rozhovorov medzi matkou a dcérou po polročnom pobyte dcéry v Bratislave v roku 2009. V súčasnosti sa pomer češtiny a slovenčiny vo vzájomnej komunikácii matky a dcéry takmer vyrovnal. Nárast sa dá zaznamenať aj v počte dvojjazykových rozhovorov medzi matkou a synmi a taktiež medzi matkou a jej priateľom Čechom (a to aj napriek tomu, že priateľ sa slovenčine zvykne brániť).

Opätovné udomácnovanie slovenčiny v rodine podporuje aj priateľka staršieho syna, ktorá je Slovenka. Napriek tomu, že kontakty matky a priateľky nie sú príliš intenzívne (stretávajú sa maximálne raz za mesiac), jej vplyv je výrazný. Dcéra je bilingválna, preto jej jazykový impulz v komunikácii s matkou nie je taký silný, ako priateľkin. Na dcérinu slovenskú repliku matka nie vždy odpovedá po slovensky, na priateľku reaguje po slovensky vždy. Slovenčinu si často vyberá aj iba vďaka prítomnosti priateľky, hoci prehovor nie je adresovaný priamo jej.

V súčasnosti obaja synovia aj dcéra žijú na internáte v Prahe. Mladší syn a dcéra sa k matke vracajú každý víkend, starší chodíva domov raz za mesiac (väčšinou spolu s priateľkou). Okrem toho matka komunikuje s deťmi aj telefonicky. Súrodenci bývajú na jednom internáte, vďaka čomu majú možnosť

vídať sa denne. Každý však býva v inej izbe na inom poschodí, a preto sa množí písomná komunikácia súrodencov. S otcom prichádzajú súrodenci do styku raz do týždňa, matka sa s otcom stretáva len veľmi výnimočne. Komunikujú spolu po česky. Rozhovory mladšieho syna a matky prebiehajú vo veľkej väčšine po česky. Matka niekedy pod vplyvom slovenského impulzu (napr. telefonát so starou mamou, slovenská televízia, slovenský rozhovor s priateľkou staršieho syna, alebo dcéry...) rozpráva aj s mladším synom po slovensky. Mladší syn sa však nezvykne jazykovo prispôbiť, takže matka často prechádza späť do češtiny. So starším synom matka prevažne po česky, v prítomnosti priateľky však hlavne po slovensky. V minulosti sa straší syn tiež nezvykol jazykovo prispôbovať matke, ak bol oslovený po slovensky. Dnes sa slovenčine zväčša prispôbi, niekedy slovenčinu aj iniciuje.

Starší syn

Starší syn sa narodil v júli 1984 v Prahe. Jeho otec v tej dobe rozprával po česky a matka po slovensky. Prvým jazykom, ktorým syn začal rozprávať, bola slovenčina. Otec bol kvôli zamestnaniu často mimo domova, jeho jazykový vplyv na syna bol preto výrazne menší než vplyv matky. V Prahe, v českom prostredí, začal chodiť do jasličiek, no čoskoro sa s rodinou presťahoval na Slovensko, do Revúcej. V Revúcej žil 4 roky v slovenskom prostredí, s matkou hovoriacou po slovensky a so starými rodičmi, chodil do slovenskej škôlky. Jedinou po česky hovoriacou osobou v rodine bol otec, hoci matka tvrdí, že aj otec sa snažil rozprávať po slovensky. Údajne preto, aby rodina nežila v jazykovom chaose.

Po presťahovaní do Čiech, do Českej Lípy, v roku 1988 chodil starší syn do škôlky medzi české deti. Podľa matky aj v tomto období rozprával po slovensky.¹⁰ V Českej Lípe mal začať chodiť aj do základnej školy, no keďže sa rodina opäť presťahovala, nastúpil do základnej školy v Revúcej, kde absolvoval prvé štyri roky školskej dochádzky. Podľa matky rodina v tej dobe žila takmer monolingválne, slovensky.

¹⁰ Slovenčinu používal doma pri komunikácii s rodinou. Aký jazyk používal v škôlke, teda v českom kolektíve nie sme schopní povedať. Podľa matky však doma češtinu do slovenčiny nepletol.

V lete 1994 sa rodina presťahovala do stredných Čiech, kde starší syn začal chodiť do piatej triedy základnej školy. Aj keď pôvodne nemal byť klasifikovaný z českého jazyka, podarilo sa mu rýchlo si jazyk osvojiť a známku získať. V škole bol jediným žiakom zo slovenskej (alebo presnejšie česko-slovenskej rodiny). Podobne to bolo aj v ďalších školách, ktoré navštevoval (základné školy vo Višňovej a Frýdlante v Čechách, gymnázium vo Frýdlante a priemyslová škola v Liberci). Nezriedka sa stretával s výzvami spolužiakov, aby rozprával po slovensky. Taktiež aj učitelia požadovali, aby starší syn v škole čítal alebo rozprával po slovensky, ak sa učebná látka týkala Slovenska. Od príchodu do Čiech obaja rodičia začali rozprávať po česky. Podľa matky preto, aby si súrodenci rýchlejšie zvykli na češtinu a nemali problémy v škole. Používanie slovenčiny sa v rodine obmedzilo takmer iba na komunikáciu so slovenskými príbuznými. Komunikácia medzi súrodencami bola v Čechách len v češtine, každým rokom častejšie sa pri súrodeneckej komunikácii uchyľovali k češtine aj na Slovensku.

Po odchode na univerzitu do Prahy sa starší syn dostáva do kontaktu so slovenskými študentmi, v škole i na internáte. Väčšinou s nimi rozpráva po česky. V písomnom styku sa nebráni slovenčine. Pravidlá slovenského pravopisu nepozná, ale riadi sa intuitívne. Za použitie slovenčiny je slovenskými kamarátmi zväčša chválený a použité slovenčiny chápe ako ústretový krok voči nim. Od roku 2009 žije so slovenskou priateľkou, s ktorou komunikuje len po slovensky. Češtinu v interakcii s priateľkou používa, len ak sú prítomní aj ďalší komunikujúci Česi. Hovorenú slovenčinu v súčasnosti používa denne. Rovnako aj používanie písomnej slovenčiny je časté, vždy však ide len o neformálnu komunikáciu. Jazykový vplyv priateľky je pozorovateľný aj na komunikácii s rodinou. Slovenčina sa častejšie než v minulosti objavuje pri interakcii staršieho syna s matkou a sestrou. Komunikácia medzi mladším a starším synom je takmer výhradne v češtine. Ani jeden zo synov si neuvedomuje, že by jazykový vplyv priateľky mal dosah aj na komunikáciu medzi nimi samotnými. Počet ich vzájomných slovenských prehovorov sa podľa nich nezvýšil.

Dcéra

Dcéra sa narodila v apríli 1986 v Revúcej. Prvé dva roky života žila v Revúcej a potom sa presťahovala s rodinou do Českej Lípy. V Českej Lípe začala chodiť do jasličiek, kde sa pohybovala v českom kolektíve. Rozprávať začala už v Revúcej (po slovensky). Podľa matky po slovensky rozprávala aj v Českej Lípe, a to v jasliach, škôlke¹¹ aj doma. V roku 1990 sa rodina presťahovala späť do Revúcej. Matka a súrodenci rozprávali po slovensky, otec, podľa spomienok dcéry, po česky. Matka však tvrdí, že aj otec mal snahu rozprávať s deťmi po slovensky. V roku 1992 dcéra nastupuje do základnej školy v Revúcej. Na Slovensku absolvuje prvé dve triedy základnej školy, potom sa rodina sťahuje do Česka.

V Čechách, v Mělníku, dcéra nastupuje do tretej triedy. Pôvodne nemá byť podľa dohovoru klasifikovaná z českého jazyka, no aj pod tlakom okolia (dcéra si pamätá, ako jej doma aj v škole hovorili, že by už mohla začať rozprávať po česky) zvláda češtinu natoľko, aby mohla byť klasifikovaná. Pravdou je, že dcéra nemala veľa chuti rozprávať po česky. Jednak sa jej páčilo, že nemusí byť vďaka slovenčine klasifikovaná, a jednak jej čeština pripadala ako tvrdý úradnícky jazyk (aj napriek tomu, že na ňu bola zvyknutá od otca). So spolužiakmi pravdepodobne rozpráva po slovensky, na aktívne používanie češtiny sa dcéra pamätá až od ďalšieho bydliska vo Višňovej. V Mělníku začala rozprávať po česky aj matka. Na jeseň 1994 sa rodina sťahuje do severných Čiech. V novej škole, vo Višňovej, k dcére pristupujú rovnako ako k ostatným českým žiakom. Vo Višňovej mala dcéra spolužiaka, ktorý sa tiež narodil na Slovensku. Do Čiech prišiel o rok skôr než dcéra. Spolu však rozprávali len po česky, dcéra dokonca zistila, že spolužiak je Slováč, až keď stretla jeho rodičov, ktorí rozprávali len po slovensky (neskôr aj po česky, ale s výraznou slovenskou intonáciou a častým miešaním). Vo Frýdlante, ďalšej základnej škole, kam dcéra chodila, bola jedinou Slovenkou v kolektíve. Podobne ako bratia aj dcéra sa stretávala s tým, že od nej v škole chceli, aby spolužiakom predčítala po slovensky alebo rozprávala o Slovensku.

¹¹ Rovnako ako pri staršom synovi nemôžeme presne povedať, aký jazyk dcéra v škôlke a jasliach používala. Aj keď bola jej dominantným jazykom slovenčina, je nepravdepodobné, že by české jazykové prostredie, v ktorom dcéra trávila väčšinu dňa, zostalo bez stôp.

Jedinou Slovenkou bola aj na gymnáziu v Liberci. V tejto dobe začala obnovovať kontakty so spolužiakmi z Revúcej. Písala im po česky, no ak mala možnosť ich stretnúť, rozprávala sa s nimi po slovensky. Kontakty so Slovenskom a slovenčinou udržiavala najmä cez letné prázdniny, kam chodievala na celé dva mesiace. V Čechách s rodinou rozprávala predovšetkým po česky. Otca má zafixovaného ako monolingválneho Čecha, matka sa od príchodu do Čiech tiež usilovala rozprávať po česky. Mladší brat, ktorý na Slovensku prežil len štyri roky, mal tiež češtinu ako dominantný jazyk. Rovnako aj so straším bratom si zvykla rozprávať po česky. Pri návštevách Slovenska sa celá rodina s výnimkou otca rozprávala po slovensky, po slovensky spolu súrodenci rozprávali, aj keď boli sami bez ďalších slovenských príbuzných. No podľa pozorovania dcéry pribúdali prípady, keď si aj na Slovensku súrodenci na konverzáciu volili češtinu.

V roku 2005 dcéra nastúpila na vysokú školu, kde začala slovenčinu študovať. Po nástupe na vysokú školu si dcéra s revúckymi spolužiakmi začala aj písať v slovenčine. Roku 2009 odišla na polročnú stáž do Bratislavy. Slovensky dnes komunikuje denne, písomne aj ústne. Predovšetkým s matkou v súčasnosti rozpráva po slovensky častejšie než v minulosti. S otcom a mladším bratom rozpráva prevažne po česky, slovenčinu v rozhovore s nimi volí iba v prítomnosti ďalších Slovákov. So starším bratom (odkedy má slovenskú priateľku) sa znásobil počet slovenských konverzácií, taktiež sa medzi nimi začala objavovať slovenská písomná konverzácia (chaty), aj keď česká výrazne prevažuje.

Mladší syn

Mladší syn sa narodil vo februári 1989 v Českej Lípe, kde žil do leta 1990. Rodina (podľa matky čiastočne aj vrátane otca) rozprávala po slovensky. Mladší syn trávil väčšinu dňa s pestúnkou, ktorá bola Češka. V lete 1990 sa rodina presťahovala na Slovensko do Revúcej, kde mladší syn začal rozprávať. Jeho prvým jazykom bola slovenčina. Syn si nepamätá, že by rozprával aj po česky (to potvrdzuje aj matka a súrodenci), taktiež si nepamätá, že by otec v tom čase rozprával po slovensky. V Revúcej začína chodiť do škôlky. Okrem

otca a veľmi sporadických kontaktov s českými príbuznými z otcovej strany sa mladší syn pohybuje v čisto slovenskom prostredí.

V máji roku 1994 sa rodina sťahuje do Českej republiky, do Mělníka. Mladší syn tu chodí škôlky, kde je jediným slovensky hovoriacim dieťaťom.¹² Keďže rodina nepremýšľa o návrate na Slovensko, okrem otca začína po česky rozprávať aj matka. Údajne preto, aby sa deťom jazyky neplietli a rýchlejšie si zvykli na češtinu. V jeseni toho istého roku sa rodina sťahuje do severných Čiech, najprv do Višňovej a v r. 1996 do Habartíc. Vo Višňovej ešte chodí mladší syn do škôlky a rozpráva už aj doma po česky. Do školy začína chodiť roku 1995 do Frýdlantu v Čechách. Keďže bol mladší syn od malička zvyknutý učiť sa so staršími súrodencami, v prvých rokoch základnej školy je oproti ostatným žiakom napred. Je mu preto dovolené nosiť si do školy vlastné knihy a čítať si. Pretože rodina vlastní takmer samé slovenské knihy, číta väčšinou v slovenčine. V piatom ročníku prechádza mladší syn na základnú školu do Liberca. Ani vo Frýdlante ani v Liberci nemá spolužiakov zo Slovenska. Celé základné aj stredné vzdelanie získava v Čechách. Od odchodu rodiny do Čiech až po strednú školu trávieva mladší syn letné prázdniny spolu so svojimi súrodencami u starých rodičov na Slovensku. Vtedy rozpráva po slovensky. Doma, v Čechách, rozpráva podľa vlastného vyjadrenia len po česky.

Okrem letných prázdnin trávi dlhší čas na Slovensku v poslednom ročníku strednej školy, keď odchádza na tri týždne na stáž do Dolného Kubína. Pracuje vo firme, kde vykonáva kancelársku prácu. Okrem štyroch českých spolužiakov sa celý čas pohybuje medzi Slovákami. Prevažnú väčšinu času rozpráva po slovensky, česky len pri priamej komunikácii so spolužiakmi.

V roku 2008 nastupuje na VŠE do Prahy, kde prvý raz od odchodu zo Slovenska získava kontakt so slovenskými rovesníkmi, so Slovákom jeden rok aj býva. Pri komunikácii so slovenskými spolužiakmi a spolubývajúcim uplatňujú dvojazykovú komunikáciu, Slováci rozprávajú po slovensky a mladší syn po česky. Po česky rozpráva aj na prednáške so slovenskou prednášajúcou, údajne s ohľadom na prevažujúcich českých študentov.

¹² V škôlke začína česká inštitucionálna výchova mladšieho syna. Jeho jazyk tu podobne ako u starších súrodencov nemôžeme presne určiť.

Slovenčina je dnes pre neho predovšetkým jazyk komunikácie so slovenskými príbuznými, žijúcimi na Slovensku.

Retencia a asimilácia jazyka

V českom prostredí je mnoho prvkov, ktoré v živote členov česko-slovenskej rodiny či u Slovákov všeobecne podporujú jazykovú asimiláciu¹³, a mnoho prvkov, ktoré naopak podporujú jazykovú retenciu, t. j. zachovávanie pôvodného jazyka. Za retenčný prvok môžeme považovať to, že slovenčina je (takmer) všeobecne považovaná za zrozumiteľný jazyk. Nevytvára komunikačnú bariéru, a preto je možné využívať ju aj pri komunikácii mimo rodiny v rozličných situáciách pri jazykovom kontakte s Čechmi. Môžu však nastať situácie, keď je vzájomná zrozumiteľnosť narušená (napríklad výskytom diferenčných slov alebo tzv. „falošných priateľov“ – slov, ktoré sa vyskytujú v oboch jazykoch, v každom však majú iný význam, resp. niektorý z významov).¹⁴ Väčšina Slovákov si preto pomerne rýchlo osvojuje základné komunikačné vlastnosti v češtine a hlavne pri verejnej komunikácii (obchody, úrady...) prechádza do českého jazyka (Sloboda, 2005). Navyše zotrúvanie pri slovenskom jazyku by mohlo byť českým prostredím, ale aj samotnými hovoriacimi chápané ako prejav neústretoivosti (Sloboda, 2005).

Zachovaniu jazyka kladne neprispieva ani vyčlenenie jedinca zo slovenského spoločenstva. Často aj milé oslovenia (ako napríklad „Ty náš Pražák“), ktorými je Slovák žijúci v českom prostredí Slovákmí zo Slovenska častovaný, dávajú najavo, že jedinec už nie je vnímaný ako súčasť spoločenstva. Naopak ako silný retenčný prvok môže u mnohých Slovákov fungovať strach z „prechodného štádia“, teda zo štádia učenia sa, prechodu zo slovenčiny na češtinu, pri ktorom často dochádza k miešaniu jazykov.¹⁵ Výsledný „jazyk“ môže byť negatívne hodnotený českým aj slovenským prostredím, ale aj samým hovoriacim, ktorý si nedostatočnosť svojej jazykovej kompetencie v češtine uvedomuje. Ako píše Mira Nábělková, na udržanie

¹³ V publikácii *Mnohojazyčnosť v České republice* sa operuje s pojmami asimilácia a integrácia. V pojme asimilácia je obsiahnutá nielen akceptácia novej kultúry a jazyka, ale zároveň aj strata pôvodnej kultúra jazyka. Integrácia oproti tomu znamená, že jednotlivci sa do istej miery osvojili novú kultúru a jazyk, ale zároveň si aj pôvodnú kultúru a jazyk zachovali (Nekvapil, Sloboda, Wagner, 2009, s. 47).

¹⁴ Na prirodzenú neúplnosť ovládania jazykov pri česko-slovenskom bilingvizme a komunikačný šum, ktorý môže viesť k neporozumeniam a nedorozumeniam, adaptovala V. Budovičová termín E. Haugena *semikomunikácia* (o semikomunikácii pozri napr. Sloboda, 2004).

¹⁵ O miešaní jazykov a tzv. „českoslovenčine“ píše M. Nábělková (2008, s. 113 – 128).

jazyka môže mať v českom prostredí kladný vplyv aj právne zabezpečenie slovenčiny ako menšinového jazyka (Nábělková, 2008, s. 139 – 140) – ide napríklad o možnosť používať slovenčinu na českých vysokých školách a úradoch.

Tamara Ivaňová vo svojej diplomovej práci mapovala (okrem iného) názory českých a aj slovenských čitateľov internetového časopisu na slovenský a český jazyk. Diskutujúci vyjadrovali názory, že čeština je bohatší a šľavnatejší jazyk, objavili sa aj názory, že čeština je kultúrnejší jazyk (Ivaňová, 2002, s. 56). Vyšší kultúrny status češtiny, ktorý jej mnohí pripisujú, môže tiež prispievať k jazykovej asimilácii. České prostredie, a teda aj jeho jazyk, pre mnohých stále predstavuje ekonomicky a aj kultúrne vyspelejšiu krajinu. Snaha začleniť sa do tohto prostredia môže predstavovať silný asimilačný tlak.

Podstatným vplyvom, ktorý formuje jazykový výber jednotlivca, je jazykové pôsobenie prostredia. U súrodencov zo skúmanej rodiny sa ako silný asimilačný tlak ukazuje škola. Už po pomerne krátkom čase (dva mesiace), ktoré súrodenci v detstve v Česku prežili, sa začali objavovať požiadavky na používanie češtiny. Požiadavky boli artikulované aj zo strany školy, aj zo strany rodičov. Matka si nespomína, že by sa vo svojom pracovnom procese stretla s priamou požiadavkou na používanie češtiny. Voľbu češtiny, ako svojho základného komunikačného jazyka, chápala ako prirodzený a logický výber.

Asimiláciou a retenciou jazyka v slovenských enklávach a diaspórach sa zaoberal aj Miroslav Dudok. Asimilačné a retenčné procesy sú podľa neho prirodzené jazykové procesy (pokiaľ do nich cielene nezasahujú politické, spoločenské alebo iné subjekty), ktoré treba chápať ako veľmi dynamické (Dudok, 2004, s. 35). V súvislosti s asimilačnými a retenčnými procesmi používa pojem pulzačné vektory: *„Klasické vektory enklávnej slovenčiny, akými sú rodina, školská, cirkevná, kultúrna organizovanosť, sú svojim charakterom pulzačné vektory. (Dudok, 2004, s. 35) Tieto vektory nemožno hodnotiť ako nemenné a ustrnulé kategórie, ale ako pulzačné vektory enklávnej slovenčiny, ktoré sa v rôznom čase a priestore aktivizujú alebo dočasne zamrú, hibernizujú sa“* (Dudok, 2004, s. 39). Pri sledovaní jazykového správania členov jazykového spoločenstva v diaspóre (za akých možno považovať Slovákov v Česku) je dôležité sledovať jeho vývin

v súvislosti s premenlivosťou týchto „pulzačných vektorov“, ktoré vzájomný pomer a spôsob využívania jazykov ovplyvňujú.

Aj na príklade našej rodiny vidíme, že jazykové správanie jej členov sa vyvíja – od dominantnej slovenčiny v detstve po dominantnú češtinu počas dospievania a v dospelosti. U niektorých členov rodiny môžeme v súčasnosti pozorovať „návrat“ slovenčiny. Zmeny sú podmienené spoločenským zakotvením rodiny, no aj osobnostnými, psychologickými faktormi, osobnými afinitami a záujmami. Napríklad dcéra mala v čase, keď sa rozhodla študovať slovenčinu na vysokej škole, približne rovnaké spoločenské kontakty ako zvyšok rodiny. Jej rozhodnutie teda nebolo podmienené spoločenským tlakom, ale vlastným rozhodnutím, vyplývajúcim z individuálnych záujmov dcéry.

Na retenciu a asimiláciu jazyka môžu mať silný vplyv sociálne siete hovoriaceho. Čím viac sú sociálne siete hovoriaceho späté s českým prostredím, tým viac je pravdepodobné, že dôjde k výmene slovenčiny za češtinu, teda k asimilácii. Všetci členovia skúmanej rodiny majú svoje sociálne siete pevne zakorenené v českom prostredí. Najviac s českým prostredím splynul mladší syn. Ako jediný z výskumnej jednotky prišiel do Čiech už v škôlkovom veku, ako jediný z detí nezačal chodiť do školy na Slovensku. V dobe prvého nahrávania rodinnej komunikácie, na jar a v lete 2008, vo svojich sociálnych sieťach neuvádzal ani jediného človeka, s ktorým by sám aktívne komunikoval v českom prostredí po slovensky. Slovenčinu obmedzuje na komunikáciu so slovenskými príbuznými. Počas výskumu mladšiemu synovi síce pribudli slovensky hovoriaci spolužiaci, kamaráti a dokonca aj spolubývajúci, no jeho jazykové správanie sa výraznejšie nepremenilo. V rámci rodinnej komunikácie mladší syn nikdy nevykazoval výraznejšie tendencie jazykovo sa prispôbovať bilingválnym členom rodiny (ide predovšetkým o matku a dcéru, so starším synom komunikuje takmer výhradne po česky). Ukazuje sa, že ani pri mimorodinnej komunikácii s monolingválnymi Slovákmi sa mladší syn zväčša jazykovo neprispôbuje. Slovenčinu používa pri komunikácii na Slovensku a pri rozhovoroch so starou mamou a ďalšími slovenskými príbuznými žijúcimi na Slovensku. S tými komunikuje po slovensky aj v českom prostredí.

Ostatní členovia rodiny majú svoje sociálne siete výraznejšie späté so slovenskými hovoriacimi. Matka má relatívne bohaté slovenské pasívne

siete, no so slovenčinou má možnosť sa stretnúť aj v práci. Okrem slovenských pacientov je v kontakte (hoci nie častom) aj so slovenskými dealerami liekov. Starší syn má slovenských kolegov v práci. So Slovákami sa stretáva aj v škole a na internáte, kde býva. Výrazným slovenským momentom v živote staršieho syna (a nielen jeho, ale aj ostatných členov rodiny) je slovenská priateľka. Dcéra sa každodenne stretáva so slovenčinou v škole a aj pri komunikácii s priateľmi. Oproti ostatným členom rodiny aj výrazne častejšie navštevuje Slovensko. Matka a synovia chodievajú na Slovensko (za rodinou) len počas významnejších sviatkov (Vianoce, Veľká noc) alebo počas leta. Dcéra okrem toho navštevuje aj kamarátov, v roku 2009 na Slovensku počas vysokoškolskej stáže päť mesiacov žila. Jej zatiaľ posledná návšteva Slovenska bola počas účasti na letnej škole Studia Academica Slovaca v lete 2010.

Mimorodinné sociálne siete sú pre jazykové správanie jednotlivých členov rodiny veľmi dôležité. Ako sa nižšie budem snažiť ukázať, jazykový vplyv priateľky staršieho brata je v rodine podstatne výraznejší, než jazykový vplyv dcéry. Do značnej miery je to spôsobené už zažitým vzájomným chápaním členov rodiny. Každý zo súrodencov počas výskumu opakovane vyjadril presvedčenie, že komunikačným jazykom súrodencov je čeština. Nahrávky dokazujú, že tomu tak celkom nie je. Napriek tomu je slovenčina medzi súrodencami chápaná ako príznaková. Ďalším dôvodom môže byť aj to, že pri komunikácii bilingválnych príslušníkov rodiny si komunikujúci vyberajú ten jazyk, ktorým im je pohodlnejší. Pre väčšinu členov skúmanej rodiny to je čeština. Priateľka oproti tomu používa slovenčinu dôsledne, a preto väčšina členov rodiny sa jej skôr prispôsobí. Priateľku vnímajú ako monolingválnu a dvojjazyková komunikácia by pre nich v tomto prípade bola príznaková. Ďalším dôvodom prečo je pre komunikáciu s priateľkou vyhradená slovenčina môže byť ten, že priateľka je už vnímaná ako súčasť rodiny a to slovensky monolingválnej rodiny, s ktorou skúmaná rodina komunikuje po slovensky.

Na retenciu jazyka môže mať silný vplyv aj zapojovanie sa do slovenskej komunity alebo udržiavanie kontaktu so slovenskou kultúrou. Okrem dcéry nikto z rodiny nevyhľadáva slovenské prostredie. Nenavštevujú slovenské kultúrne či iné inštitúcie, nevyhľadáujú slovenské filmy, divadelné predstavenia, knihy ani časopisy.

Sociálne siete

Výskum sociálnych sietí sa zakladá na predpoklade, že je priamy vzťah medzi jazykovým správaním jednotlivca a jeho okolím, teda ľuďmi s ktorými prichádza do kontaktu.¹⁶ Výskum sociálnych sietí sa preto nezameriava len na skúmaného jednotlivca, ale aj na ľudí, s ktorými vstupuje do interakcie. Zároveň skúma aj začlenenosť hovoriaceho do spoločenských skupín. Je veľmi pravdepodobné, že jednotlivec začlenený do istej skupiny sa bude spoločensky a aj jazykovo prejavovať inak, než jednotlivec, ktorý do skupiny začlenený nie je. V rámci spoločenských sietí môžeme rozlišovať primárne a sekundárne siete. Primárne siete sú tie, s ktorými má jedinec priamy a pravidelný kontakt (Li Wei, 1994, s. 118). Silný vplyv na jazykové správanie jednotlivca však môžu mať aj tie siete, s ktorými v pravidelnom ani v priamom kontakte nie je, tieto by sme označili ako sekundárne. Li Wei (1994, str. 118 – 119) vyčleňuje tri základné typy sociálnych sietí:

- výmenná sieť (exchange network)
- interaktívna sieť (interactive network)
- pasívna sieť (passive network).

Výmenná sieť je z veľkej časti tvorená blízkymi priateľmi a rodinnými príslušníkmi. Komunikácia s nimi je nie len častá, ale do značnej miery aj spontánna a neformálna. Práve v komunikácii s touto sieťou je najvyššia miera spätnej väzby. Ide predovšetkým o súkromnú komunikáciu.

V rámci interaktívnej siete je komunikácia založená na určitom stereotype. Zaradili by sme sem verejnú komunikáciu, teda komunikáciu v obchodoch, na úradoch, v zamestnaní, v školách a pod. Spätaná väzba je v tejto sieti pomerne nízka. Hovoriaci k členom interaktívnej siete nechová žiadne citové vzťahy a komunikácia je do istej miery formálna. Formálnosť

¹⁶ Sociálnu či spoločenskú sieť chápem ako relatívne prepojenú skupinu ľudí, ktorí istým spôsobom vplývajú na jedinca. Okrem rodinných príslušníkov a priateľov sem patrí aj širšie okolie jedinca, ako úradníci, obchodníci atď. Ľudia zo širšieho okolia zdanlivo sice na jedinca neovplyvujú tak silne ako jeho najbližšie okolie, no komunikácia s nimi, ktorá je bežnou súčasťou spoločenského života, prebieha na základe istého stereotypu, ktorého prípadné narušenie spôsobuje problémy. O sociálnej sieti ako sociologickom pojme pozri napr. http://en.wikipedia.org/wiki/Social_network.

a istá odosobnenosť komunikácie spôsobuje, že príslušníci interaktívnych sietí najprísnejšie „trestajú“ vybočenie zo zažitých stereotypov. Medzi príslušníkmi výmenných a pasívnych sietí existujú citové vzťahy, preto nesplnenie jazykových požiadaviek prijímajú tolerantnejšie. Neakceptovanie jazykového tlaku interaktívnych sietí by mohlo viesť k neprijemnostiam.

Pasívna sieť, na rozdiel od predchádzajúcich dvoch, nie je založená na pravidelnom, častom a priamom kontakte. Z veľkej časti býva tvorená rodinou a priateľmi, s ktorými nie je jednotlivec vo fyzickom kontakte. Pre hovoriaceho môžu byť členovia pasívnej siete dôležití a môžu pre neho znamenať fixáciu na kultúru a jazyk členov pasívnej siete. Ako sa ukáže aj na prípade skúmanej rodiny, pasívne siete tvoria dôležitý prvok retencie jazyka.

Výmenné siete

Predpokladáme, že ten, kto má svoje výmenné siete viac späté s českým prostredím, bude v komunikácii uprednostňovať český jazyk, a naopak ten, kto má výmenné siete viac previazané s po slovensky hovoriacimi ľuďmi, bude viac inklinovať k slovenčine. Všetci členovia skúmanej rodiny majú väčšinu svojich výmenných sietí tvorenú českými monolingvistami. Nasledujúca tabuľka uvádza počty ľudí tvoriacich českú a slovenskú výmennú sociálnu sieť v priebehu prvého nahrávania v roku 2008 a druhého nahrávania na jar 2010.

Tabuľka 3:

Výmenné siete	2008		2010	
	České siete	Slovenské siete	České siete	Slovenské siete
matka	10	0 (+3)	11	1 (+3)
starší syn	20	5 (+1)	19	6 (+2)
mladší syn	20	0 (+1)	20	3 (+1)
dcéra	14	6 (+1)	14	8 (+2)

Tabuľka uvádza počty ľudí, s ktorými v rokoch 2008 a 2010 matka a jej deti najčastejšie komunikovali. Do slovenských sietí sú zaradení tí

jednotlivci, s ktorými jednotliví príslušníci rodiny komunikujú po slovensky, poprípade striedajú slovenčinu a češtinu. V rámci českých sociálnych sietí môžu byť zarátaní aj Slováci, vždy však len tí, s ktorými rodinní príslušníci komunikujú po česky. Sociálne siete obsahujú členov rodiny, kamarátov, spolužiakov a ďalších ľudí zo školy a práce, s ktorými jednotliví členovia rodiny často prichádzajú do styku a s ktorými často komunikujú. Považujem za dôležité oddeliť sociálne siete z prvého a druhého nahrávania. Príslušníci rodiny, azda s výnimkou matky, zmenili počas nahrávania svoje životné prostredie, niektorí aj opakovane. Tieto zmeny sú spojené aj so zmenami v rámci ich spoločenských sietí a následne aj k zmene jazykového správania.¹⁷

Ako problematické sa v danom členení ukazuje zaradenie matky do sociálnych sietí synov a dcéry, a naopak zaradenie detí do siete matky. V Tabuľke 3 sú započítaní medzi české siete a v slovenských sieťach sú uvedení v zátvorke. Do českých sietí som ich primárne započítala preto, lebo komunikácia medzi nimi prebieha dominantne v českom jazyku. Keďže sa však rodinní príslušníci navzájom chápu ako dôležitý slovenský faktor, sú uvedení aj v slovenských sieťach. Napríklad mladší syn na otázku, s kým zvykne hovoriť po slovensky, suverénne odpovedal, že s matkou. Podľa tvrdení matky sa s ňou mladší syn pritom rozpráva po slovensky len veľmi výnimočne a podľa súrodencov s ňou komunikuje po slovensky len v slovenskom prostredí. Domnievam sa, že mladší syn uviedol matku preto, lebo ona sa mu niekedy prihovára po slovensky, a aj preto, že on sám má reálnu možnosť s ňou komunikovať v slovenskom jazyku. Predovšetkým však svoju matku vníma ako Slovenku. Podobne aj matka uviedla svoje deti medzi ľuďmi, s ktorými zvykne rozprávať po slovensky. Pravdou je, že predovšetkým s mladším synom po slovensky rozpráva len výnimočne. Pri roku 2010 som sekundárne (teda do zátvorky) pridala do slovenskej sociálnej siete staršieho syna aj dcéru a aj naopak, do dcérinej slovenskej sociálnej siete staršieho syna. Je to preto, lebo aj keď je aj naďalej čeština dominantným jazykom ich komunikácie, počet ich vzájomných slovenských prehovorov významne stúpol. Dôvody uvediem nižšie.

¹⁷ Súvislosť zmeny sociálnych sietí a zmeny jazykového správania zaznamenávajú aj E. Harding-Eschová a P. Riley. Zachytávajú prípady, keď zmena prostredia vedie až k zmene dominantného jazyka. Podobné prípady sú podľa nich bežné (Harding-Esch – P. Riley, 2008, s. 79).

Na jar 2008 matka a mladší syn nemali žiadneho mimorodinného člena v rámci slovenských sietí. Mladší syn žil v tejto dobe v Liberci a navštevoval strednú školu, kde sa pohyboval v čisto českom kolektíve. Na jeseň toho istého roku sa dostal na vysokú školu do Prahy, kde prišiel do kontaktu so slovensky hovoriacimi študentmi. Užšie kontakty nadviazal s dvomi z nich, pričom jeden bol dokonca jeho spolubývajúci na internáte. V jeseni 2008 mladší syn tvrdil, že so slovenským spolubývajúcom komunikuje po slovensky, v kolektíve (ktorý je vždy zmiešaný, česko-slovenský) však vždy po česky, dokonca aj v prípadoch, keď sa obracia priamo na slovensky monolingválne hovoriaceho. Zároveň však dodal, že keďže bývali v trojmiestnej izbe a s ďalšou dvojmiestnou izbou sa delili o chodbu a sociálne zariadenie, so slovenským spolubývajúcom býval sám len veľmi sporadicky. Pri nahrávaní r. 2010 som brata znovu poprosila o zostavenie jeho sociálnej siete. Tvrdil (aj keď podľa mojej vlastnej skúsenosti viem, že to nie je celkom pravda), že vo svojom okolí s nikým po slovensky nekomunikuje. Pri otázke na svojich slovenských spolužiakov a (teraz už bývalého) spolubývajúceho odpovedal, že je stále s nimi v kontakte, avšak rozpráva s nimi vždy po česky. Treba povedať, že po slovensky hovoriaci jednotlivci, ktorí po odchode mladšieho syna do Prahy pribudli v jeho sociálnych sieťach, v podstate neovplyvnili jeho komunikáciu s rodinou. Jeho výrazne dominantným jazykom je čeština a do slovenčiny prechádza takmer výlučne pri komunikácii so slovensky monolingválnymi ľuďmi (aj to najčastejšie len na území Slovenska). Okrem toho, mladší syn sa opäť presťahoval. Spolubývajúcich má teraz už len českých, takže denne sa už so slovensky hovoriacimi nestýka.

Starší syn mal v porovnaní s mladším po celé obdobie bohatšie slovenské kontakty. So Slovákami sa stýkal v práci, škole, na internáte. Zásadnú zmenu, ktorá má dopad nielen na staršieho syna, ale aj na celú rodinu, priniesla až jeho priateľka, ktorá je Slovenka a starší syn s ňou komunikuje takmer výhradne po slovensky. Do rodinnej komunikácie sa to premietlo tak, že pri rozhovoroch dnes výrazne častejšie odpovedá po slovensky, ak bol slovensky oslovený. Dokonca niekedy iniciuje slovenský rozhovor, čo sa pred tým nestávalo. Pravda, takmer vždy je to reakcia na nejaký slovenský impulz, ako napríklad telefonát s priateľkou alebo pozeranie televízie v slovenčine. Ako už bolo povedané prítomnosť bratovej priateľky v sociálnej sieti má viditeľný

dopad na jazykové správanie celej rodiny. Starší syn a dcéra a matka sa v prítomnosti priateľky väčšinou rozprávajú po slovensky. Výnimočné už ale nie sú ani situácie, keď sa spolu rozprávajú slovensky aj osamote. Zmnožili sa aj prípady dvojjazykovej komunikácie medzi starším synom a dcérou. Najčastejší je model, v ktorom dcéra rozpráva po slovensky a starší syn jej odpovedá po česky (ako je viditeľné aj z nasledujúcich úryvkov nahrávok). Vplyv bratovej priateľky je pozorovateľný aj na mladšom synovi. Prevažujú síce situácie, v ktorých mladší syn rozpráva s priateľkou len po česky, avšak výnimočne sa priateľke aj jazykovo prispôbuje. Priateľka si navykla všímať, kto s ňou kedy a akým jazykom komunikuje a aj povedať mi, kedy s ňou mladší syn rozpráva po česky a kedy po slovensky. Mladší syn väčšinou nerozpráva celý čas po slovensky, ale prepína medzi jazykmi. Také je jeho jazykové správanie pri konverzácii, ktorej sa zúčastňuje bratova priateľka, starší syn a dcéra. V prípade, že je prítomný ďalší český komunikujúci, rozpráva výhradne po česky.

Priateľka staršieho syna nabúrava tézu, že súrodenci spolu rozprávajú len po česky. Spočiatku sa medzi priateľkou, starším synom a dcérou najčastejšie vyskytovala dvojjazyková komunikácia. Súrodenci spolu rozprávali po česky, s priateľkou po slovensky.¹⁸ Neskôr sa uprednostnila komunikácia v slovenčine. V súčasnosti zvyknú súrodenci do slovenčiny prepnúť aj bez priamej prítomnosti priateľky, stačí, keď sa vyskytne ako téma rozhovoru. Dcéra slovenčinu používa aj v prípadoch, keď sa síce obracia na staršieho syna, ale obsah výpovede je určený aj priateľke.

Tieto tendencie sa v súvislosti s priateľkou objavujú aj v chatoch medzi starším bratom a dcérou. V minulosti prebiehal tento druh komunikácie medzi nimi len v češtine. V nasledujúcich ukážkach sa pokúsim zachytiť nové tendencie, ktoré sa v ich komunikácii objavujú. Chaty ponechávam v takej podobe, ako boli, neopravujem pravopisné chyby a preklepy, ani nedoplňujem diakritiku tam, kde chýba.

V úvode prvej ukážky starší syn (S1) a dcéra (D) spolu v českom jazyku riešia problém s počítačom, komunikácia sa postupne rozvíja iným smerom:

¹⁸ Z tohto času sa mi kvôli technickému zlyhaniu nepodarilo získať nahrávky komunikácie.

Ukážka 1 S1: a potrebujes to opravit ted?

D: no asi ne, neco mi psal gebec, ale to mi muze zreprodukovat na pive.
Ja vlastne jen chtela, ze az budete chtit jit na to pivo, aby si mi dal vedet
sem, protoze tam si to neprectu
a taky gebcovi napiste az pujdeme, pac ja to neudelam

S1: jasny..

(39 minút pauza)

D: to este stale nie ste smadny? :-)

(33 minút pauza)

S1:este sme..

za chvilku

jeste jsi vubec tam? :)

D: jj

tak sa stavte potom pre mna

bo mne sa uz hore nechce

S1:D

Úvodná časť konverzácie v češtine prebieha len medzi nimi dvomi a je určená len im dvom. Po 39 minútovej pauze dcéra oslovuje svojho brata, no otázka je určená už aj priateľke, preto jazykovo uprednostňuje slovenčinu. Po ďalšej dlhšej pauze dostáva od staršieho syna odpoveď. Prvý riadok odpovede, kde syn používa plurál, odpovedá teda aj za priateľku, je v slovenčine. Starší syn ani pri neformálnej komunikácii v chatoch nezvykne vynechávať „j“. Ďalší riadok je kvôli chýbajúcej diakritike bivalentný. V treťom riadku, v ktorom už oslovuje dcéru len sám za seba, nie aj za priateľku, dochádza opäť k prepnutiu jazykového kódu, je použitá čeština.¹⁹ Odpoveď dcéry je slovenská („jj“ dcéra používa v slovenskej komunikácii bežne). Je opäť v pluráli, takže je určená aj priateľke.

Aj v druhej ukážke vidno, ako do konverzácie staršieho syna s dcérou v súvislosti s priateľkou preniká slovenčina:

Ukážka 2: S1: dosla zprava?

¹⁹ K prepínaniu jazykového kódu pozri napr. S. Poplacková – D. Sankoff (1988).

D: jaka?

S1: ze mi tady vyskocilo okno, ze nebylo doruceno

"at ti neco zustane"

ale asi uz ok, kdyz odpovidas

D: aha, to mi nedoslo, ale ok

S1: hej a mam ti povedat, ze Mimke uz dorazili posudky

D: hej? a ako?

S1: si na nej zmlsli, ze to ma prilis obecne a nedomyslenu realizaciju, ale ze inak je to proveditelne a zaujimave

tak jej o bod usla dvojka

D: skoda, ale ma to, to je hlavne

S1: ale aj ked ma 3, tak stale je na 119 mieste z dajakych 700+ odovzdaných :D

D: wow, to az tak?

S1: asi to maju docela narocne..

D: no podla vysledkov by som povedala aj extremne narocne tak to jej potom o to viac gratulujem

Rozhovor medzi starším bratom a dcérou prebieha v češtine. Slovenčina sa do konverzácie dostáva v momente, keď starší syn reprodukuje oznam priateľky. Pravdepodobne ide o priame a bezprostredné zopakovanie, keďže syn uvádza oznam citoslovcom „hej“ a následným metajazykovým komentárom. Dcéra prijíma zmenu jazyka a zvyšok konverzácie prebieha v slovenčine. Posudky práce, ktoré sú témou rozhovoru, boli pôvodne v českom jazyku, priateľka ich staršiemu synovi počas chatovania reprodukovala v slovenčine. Do ich prejavu však prenikajú bohemizmy (proveditelne). Kvôli chýbajúcej diakritike nevieme s istotou, či syn len jednoducho vsúva české slovo do inak slovenskej výpovede, alebo či ho slovakizuje, teda do tvaru provediteľné.

Pri mimorodinných interakciách sa u súrodencov uplatňuje rozličná komunikačná stratégia. Mladší syn, často aj pri priamej komunikácii so slovenským hovoriacim, uprednostňuje češtinu. V zmiešanom česko-slovenskom kolektíve dáva prednosť slovenčine vždy. Starší syn v interakcii so slovenským hovoriacim spravidla požíva slovenčinu, v česko-slovenskom

kolektíve uprednostňuje slovenčinu. Dcéra pri komunikácii so Slovákmi používa slovenčinu. V jazykovo zmiešanom kolektíve sa buď jednotlivým hovorcami jazykovo prispôsobuje, alebo používa len jeden jazyk, najčastejšie v závislosti od zloženia kolektívu. Ak prevažujú Česi používa češtinu, pokiaľ prevažujú Slováci, uprednostňuje slovenčinu. Takýto výber jazyka ale neplatí stopercentne. Nezriedka sa stáva, že dcéra používa slovenčinu napriek tomu, že v spoločnosti absolútne prevažujú Česi. Podobne ako dcéra sa správa aj matka. V interakcii so slovensky hovoriacimi používa slovenčinu, v jazykovo zmiešanej spoločnosti buď jazyky strieda, alebo používa slovenčinu. Češtinu v podobných situáciách používa len zriedkavo.

Obsahom nasledujúcej časti je analýza rodinných rozhovorov. Na nahrávkach sú prítomní aj priateľka a kamaráti (1 a 2), ktorý s rodinou trávia veľa času a majú vplyv na jazyk rodiny. Ako bolo vidieť už z nerodinných komunikácií, v rodine sa uplatňujú rozličné komunikačné stratégie, ktoré sa objavujú aj pri rodinnej komunikácii.

Súčasťou výmenných sietí všetkých sledovaných členov rodiny predstavuje otec. Súrodenci s otcom komunikujú len po česky, matka sa s otcom stretáva len veľmi výnimočne, ich komunikačným jazykom je tiež slovenčina. Situácie, kde okrem otca a súrodencov bol prítomný aj po slovensky hovoriaci jedinec, boli v minulosti celkom bežné. Rodina niekoľkokrát do roka chodila na Slovensko a stará mama prichádzala do Čiech. Komunikácia s otcom vtedy prebiehala prevažne dvojjazykovo, aj keď niekedy prehovory matky a detí adresované priamo otcovi boli v češtine. V súčasnosti sú podobné situácie skôr výnimočné. Od jesene 2009 do leta 2010 sa súrodenci s otcom zišli v prítomnosti slovenského monolingvistu len trikrát. Dvakrát to bolo s priateľkou staršieho syna a raz so starou mamou. Pri poslednej návšteve priateľky boli nahrané dve nahrávky. Prvá vznikla pred príchodom priateľky. Na 13:38 minútovej nahrávke sa odohráva rozhovor otca, staršieho a mladšieho syna a dcéry. Po celý čas sa rozpráva po česky. Nedochádza k žiadnej zmene jazykového kódu. Druhá nahrávka trvá 8:10 minút a okrem predchádzajúcich účastníkov sa na konverzácii podieľa aj bratova priateľka. Otec a mladší syn používajú len češtinu, priateľka iba slovenčinu. Starší brat a dcéra prepínajú jazykové kódy. U staršieho brata tvorí počet slovenských prehovorov cca 19%,

u dcéry až 46%. Starší brat všetky svoje slovenské výpovede až na jedinú výnimku adresuje priateľke.

Úryvok 1. (*transkripčné značky sú uvedené na konci práce*)

- 1 S1: No: a takle vlastne pošlou do vězení tu herečku, né
holivúckou
- 2 D: kterou
- 3 (.)
- 4 S1: já nevím. P'st'e (.) ona byla i na těch e: tom;
5 tie roky sed'emdesiate jako host
- 6 P: [↑ Aha↑]
- 7 S1: [ňáká] ňáká herečka prostě odsoudili

V ukážke sa starší syn a dcéra rozprávajú po česky. Keďže si syn nevie spomenúť na meno herečky, obracia sa (a to aj fyzicky) na priateľku (riadok 5), ktorá o spomínanej udalosti vedela. Zodpovedá tomu aj reakcia priateľky v riadku 6. Syn sa vracia do pôvodného jazyka konverzácie ešte v tej istej vete. Môže tým signalizovať opätovné zapojenie ostatných členov konverzácie do rozhovoru. V siedmom riadku sa syn vracia k pôvodnej téme v českom jazyku. V piatom riadku, v ktorom starší syn prechádza do slovenčiny, mäkko vyslovuje zámeno *tie*. Tento jav môžeme tiež hodnotiť ako jazykový vplyv priateľky. V rodine funguje tvrdá výslovnosť tohto zámena, oproti tomu priateľka, ktorá pochádza z východného Slovenska, vyslovuje zámeno mäkko.

K slovenčine sa starší syn v tomto tematickom odseku už nevracia, aj keď jej pozostatky môžeme vidieť v začlenení česko-slovenského hybridného výrazu *opitou* do českého prehovoru.

Úryvok 2.

- 1 S1: prostě ňákou léčbu jako (.) protialkoholní a
- 2 a myslim že pak, že tam jednak ani nenastoupila a potom
- 3 ji chytli znovu zase ňekde opitou.
- 4 No a teď ji šoupli do chlátku

Starší syn v českém jazyku běžně používá obvyklý český výraz, teda *opilý* . Bez přítomnosti přítelky a v čisto českom rozhovore by výraz *opilý* pravdepodobne nepoužil.

V ďalšej ukážke starší syn opäť prispôsobuje svoj komunikačný kód jazyku přítelky. Kým v prvom úryvku ide o iníciačné použitie slovenčiny, v úryvku číslo tri syn používa slovenčinu reakčne.

Úryvok 3. *Úryvok je zo samého záveru nahrávky. Hovoriaci sa počas rozprávania zdvihajú a odchádzajú*

- 1 D: A čo si robil medzitým?
- 2 S1: Já sem tam přišel akurát, že jo v jedenáct do práce a
- 3 (.) a pak akurát sem přišel sem
- 4 D: aha
- 5 P: peť hodín? Však už o tretej si odchádzal nie?
- 6 S1: no tak mezi desátou jedenáctou s'm ňák dorazil prostě ()
- 7 to už to bylo necelý; to už bolo necelé (.) a
- 8 odchádzal som v trináct' tricat';
- 9 teda petnáct' tricat' či () štrnáct' tricat'

Starší syn rozpráva po česky (riadok 2). Češtinu používa, aj keď ho dcéra oslovila po slovensky. Do slovenčiny prechádza až v riadku sedem po otázke přítelky v piatom riadku. Jeho prechod do slovenčiny nie je po otázke přítelky okamžitý. Syn najskôr odpovedá v češtine. Z nahrávok aj z mojej vlastnej skúsenosti vyplýva, že starší syn nereaguje na zmenu jazyka (z češtiny do slovenčiny) okamžite, ale potrebuje na prechod niekoľko slov či viet. V tomto prípade je jeho prepnutie do slovenčiny podporené aj tým, že účastníci rozhovoru začali odchádzať z miestnosti alebo sa venovať iným činnostiam. Zvyšok svojho prehovoru preto venoval přítelke, ktorá ho aj naďalej počúvala.

V nahrávke sa stretne aj s prípadom, keď starší syn a přítelka rozprávajú o vhodných veciach, ale ich prehovor nie je primárne určený im navzájom, ale ostatným účastníkom rozhovoru (úryvok 4). Přitelka vtedy

rozpráva po slovensky a starší syn používa češtinu.²⁰ Po celý čas osem a pol minútovej nahrávky syn so svojou rodinou komunikuje po česky a slovenčinu používa iba v komunikácii s priateľkou.

Úryvok 4.

- 1 S1: A neskočíme k Tonymu na obed
- 2 O: môžem
- 3 P: ↑ Ondro vravel že [eš'ťe ňeraňajkoval]
- 4 S1: [já sem eš'ťe ani nesnídal]
- 5 D: ↑čoo?↑
- 6 P: že celý deň ňejedol
- 7 O: teda ty seš ale:
- 8 S1: no: měl sem japko teda no: dobře

Aj v tomto úryvku dcéra reaguje na svojho brata v slovenčine (riadok 5). Keďže tvrdí, že s bratmi po slovensky rozpráva len výnimočne, môžeme tu jej jazykové správanie označiť ako príznakové. V predchádzajúcej nahrávke získanej pred príchodom priateľky dcéra rovnako ako ostatní účastníci konverzácie rozpráva len po česky. V nahrávke po príchode priateľky má dcéra 46% prehovoru v slovenskom jazyku. Priamo synovej priateľke je z toho venovaných len 51%, staršiemu synovi 8% prehovorov. Ostatné sú určené všetkým hovoriacim. Slovenské prehovory adresované všetkým zúčastneným možno chápať aj ako prvok ústretovosti voči priateľke staršieho brata. Priateľka prišla len krátko pred začiatkom nahrávania. Voľbou slovenčiny chcela dcéra pomôcť pri začlenení bratovej priateľky do konverzácie.

Úryvok 5. *V úryvku prebieha konverzácia otca a dcéry a paralelne s tým aj konverzácia staršieho syna a priateľky*

- 1 D: Ja s'm si zaregistrovala nový avast (.) a s'm byla
- 2 zvyknutá na takovou tu melodijku kterou on tam d'elá při aktualizaci.
- 3 (.) Vždycky když si akty [aktualizuje] ten avast tak to udělá

²⁰ S podobným striedaním kódu v interakcii sa stretli aj O. Müllerová a Jana Hoffmannová (2004, s. 389).

- 4 O: [hm]
- 5 P: [Jaký ja mám]²¹
- 6 D: tam taký zv [takový] zvuk
- 7 S1: [čo?]
- 8 D: [A já] sem teď [sem si] zaregistrovala nový a ten zvuk
- 9 P: [antivir]
- 10 S1: [ty?]
- 11 D: už má jiný [že to udělá takový plum]
- 12 S1: [já nevim náky taký tiež ()]
- 13 D: [a já se vždycky] tak ↑strašně leknu↑
- 14 P: [alebo not?]
- 15 D: [jak už sem byla zvyklá na tamto]
- 16 S1: [nie not nie, ja mám not] a ty máš tiež dáky zdarma

V tomto úryvku dcéra rozpráva po prevažne česky. V prvých troch riadkoch je prehovor určený všetkým komunikantom. V prvom riadku nie je kvôli nezreteľnej artikulácii celkom možné určiť jazyk dcéry. V piatom riadku sa priateľka obracia na staršieho syna a rozvíjajú vlastnú komunikáciu, prevažne v slovenskom jazyku. Aj keď je prehovor priateľky v piatom riadku takmer bivalentný (okrem krátkej výslovnosti zámena ja), dcéra naň v šiestom riadku reaguje krátkym prepnutím jazykového kódu (*tam taký*). Ako k hlavnému partnerovi komunikácie sa dcéra obracia k otcovi, aj preto sa dcéra okamžite opravuje späť, do českého jazyka. Podobné je aj jazykové správanie staršieho syna v 12. riadku. Starší syn je svojou priateľkou oslovený v piatom riadku a v siedmom na ňu po slovensky reaguje. Jeho ďalší prehovor v desiatom riadku je bivalentný. V dvanástom riadku je prvá časť vety česká, druhá slovenská. Dôvodom môže byť jednak to, že súčasne dcéra pokračuje v rozprávaní a zároveň aj to, že starší syn, ako už bolo povedané, väčšinou nie je schopný prispôsobiť sa slovenčine okamžite. Rozhovor staršieho syna a priateľky ďalej pokračuje v slovenčine.

²¹ Slovo „jaký“, ktoré sa vyskytuje v rečovom prejave priateľky, nie je vplyv češtiny. Priateľka pochádza z východu, kde „jaký“ bežne používajú. Mala ho teda vo svojom rečovom repertoári ešte pred príchodom do Česka.

Preniknutie bohemizmu „antivir“ do slovníka priateľky je spôsobené tým, že všetky záležitosti ohľadne počítačov priateľka konzultuje s Čechmi, predovšetkým zo starším synom. Počítačovú terminológiu má starší syn osvojenú len v českom jazyku. Preto, aj keď s priateľkou komunikuje po slovensky, pri počítačoch používa české výrazy. Priateľka žije v Česku už štyri roky. Rozpráva po slovensky, ale práce do školy údajne píše v češtine. Aj do jej rečového prejavu prenikajú bohemizmy, predovšetkým tie, ktoré sa spájajú s prostredím školy.²²

Hoci dominantným jazykom súrodeneckej konverzácie je čeština, v starších nahrávkach z roku 2008 sa objavuje aj ich vzájomná dvojjazyková konverzácia. Ako ukazuje nasledujúci úryvok, u staršieho syna sa výraznejšie neobjavuje tendencia prispôbovať sa jazyku dcéry alebo matky. Rovnako ani dcéra nereaguje na zmenu jazykového kódu svojho brata. Mohlo by sa teda zdať, že ich vzájomný jazykový vplyv nie je relevantný. Na nahrávke je však zachytená skôr výnimočná situácia. Pokiaľ nie je prítomný nejaký výrazný slovenský impulz, súrodenci obvykle volia češtinu.

Úryvok 6. *Úryvok začína v momente, keď matka priberá do rozhovoru staršieho syna. Pred tým rozhovor medzi matkou a dcérou prebiehal v slovenčine. Dcéra naďalej používa slovenský jazyk, syn komunikuje po česky. Matka prepína medzi jazykmi. Nahrávka je z leta 2008.*

- 1 M: A těbe som už kreslila jak to budě vypadat'?
- 2 S1: Jojo.
- 3 D: A máme dost' dlaždic?
- 4 M: ↑Nemáme↑ práve, musíme (ist'/ ich) dokúpit'
- 5 D: Ty ale furt hovoríš ↑dlažbu↑ to je [rozdíel.]
- 6 M: [Dlažbu:] i dlaždice. Fšetko.
- 7 D: Mhm
- 8 M: A práve som myslela, že by som [()]
- 9 D: [A bud'eme] mať akú dlažbu.

²² Pre odchýlky od normy jazyka, ktoré vznikajú jazykovými kontaktmi, sa používa termín interferencia. O interferencii pozri viac Lehisteová, 1988.

- 10 M: Ňeviem ešŤe.
- 11 S1: (U nás normalne) na koleji chytla pliseŇ; to: jako oni měli
- 12 postavit ty itongy; (.) už asi Ňakou dobu;
- 13 medzi třetím a štvrtým patrem; a teka jak to (budou stavet)
- 14 tak to (odebirej/ odezdivaj) tak tam vzadu je ().
- 15 D: Akože f tých ŇnovychŇ?
- 16 S1: No no [()]
- 17 M: [()]
- 18 S1: Mezi třetím a štvrtým patrem.
- 19 M: No a ja som práve myslela; že
- 20 (.) kdyby nám to zitra (driv vyšlo)
- 21 Ale vůbec nám to nevyde; (.) sem myslela; že bych te odvezla;
- 22 stavila se v Ikee; a koupila tenhle ten (.)[()]
- 23 S1:[Nabytek jako do:] kuchyŇskej
- 24 M: Jo
- 25 (0,7)
- 26 D: PriŇesiem poitac a ukazem vám fotky.
- 27 M: Dobre. (.) () musíme dát pryč.

V Ňryvku 6 sa v prvom riadku matka obracia na syna v slovenskom jazyku, v ktorom predtým komunikovala s dcérou. Syn sa neidentifikoval s jazykom skupiny a odpovedal jej po esky. V tretom riadku sa dcéra vracia k pôvodnej téme, v pôvodnom jazyku komunikácie – slovencine. Až do riadku 10 pokračuje konverzácia medzi matkou a dcérou v slovencine. V riadku 11 vstupuje syn do konverzácie s novou témou a opat v českom jazyku. Keďže však už predtým reagoval na slovenský prehovor matky v eštine, je pravdepodobné, že výber jeho jazyka neovplyvnila téma. Toto tvrdenie dokladá aj to, že syn komunikuje v eštine aj dalej, prakticky po celú dobu nahrávania. Rovnako aj dcéra v riadkoch 15 a 26 používa slovencinu, aj ked predchádzali eske repliky. V prvom prípade dcéra reaguje na prehovor svojho brata. Medzi súrodencami panuje všeobecné presvedcenenie, že spolu vždy hovoria po esky, preto je výber jazyka dcéry v tomto prípade príznakový. Výber slovenciny zdodraznuje záujem o tému, a zaroven aj snahu ziskat odpoved na otázku. Tomu by nasvedcovalo aj melodicky zvrybnene slovo „nových“. Výber slovenciny

v tomto prípade môžeme chápať ako kontextualizačný prostriedok.²³ V riadku 26 dcéra po dlhšej pauze dcéra prináša nové téma, s ktorým sa opäť spojuje zmena jazyka skupiny, a zmena činnosti dcéry (vstáva o odchádza pre notebook). Zaujímavé je jazykové správanie matky v riadkoch 19 – 22 a v riadku 27. V riadku 19 matka nadväzuje na tému, ktorú začala v riadku 8 v slovenčine a v ktorej bola prerušená dcérou. V riadku 19 opakuje takmer presne tie isté slová ako v riadku 8, to znamená, že úvod k myšlienke už mala sformulovaný v slovenčine. Keďže starší syn medzitým zmenil konverzačný jazyk na češtinu, dokončuje matka myšlienku v češtine. V riadku 27 matka najskôr odpovedá dcére jazykom, ktorým bola oslovená. Ďalšia replika, tentoraz v češtine, je určená pre syna, ktorý si ako komunikačný jazyk zvolil češtinu.

Slovo *vypadať*, ktoré matka využíva v prvom riadku vlastnej výpovede, môžeme chápať ako individuálnu výpožičku.²⁴ Nie je len dôsledkom aktuálnej dvojjazykovej komunikácie, ale stalo sa pevnou súčasťou matkinho slovníka.

Podľa tabuľky č. 3 matka nemá v rámci výmenných sietí žiadneho po slovensky hovoriaceho jedinca (okrem synov a dcéry). Napriek tomu je percento jej slovenských prehovorov v rámci rodiny relatívne vysoké. Je to dané predovšetkým odlišnou jazykovou biografiou (celé detstvo a dospievanie prežila na Slovensku, celé vzdelanie, okrem vysokoškolského má slovenské), než majú jej deti. Rovnako, ako podrobnejšie uvediem neskôr, aj jej slovenské pasívne siete sú bohatšie než majú deti. Matka sa zmienila, a moja osobná skúsenosť s tým súhlasí, že s blízkymi osobami, aj keď sú to monolingválni Česi, má tendenciu rozprávať po slovensky. V zmiešanom česko-slovenskom kolektíve jednoznačne dáva prednosť slovenskému jazyku. Treba pritom uviesť, že dvaja ľudia z jej blízkeho okolia protestujú proti používaniu slovenčiny v ich prítomnosti, jeden z nich dokonca tvrdí, že slovenčine nerozumie (aj keď, ako sa ukázalo pri spoločnej návšteve Slovenska, mu slovenčina až také problémy nerobí). Podobné vyjadrenia, teda požiadavky, aby dotyčný nepoužíval slovenčinu, a to aj keď sú veľmi často myslené len ako

²³ Porovnaj Nábělková – Sloboda (2005, s. 52).

²⁴ Otázke výpožičiek a ich klasifikácii sa v rámci analýzy kontaktných javov venuje I. Lanstyák (Lanstyák, 2002a); pozri aj Štefánik – Palcútová – Lanstyák, 2004, s. 294.

žart, výrazne podporujú jazykovú asimiláciu. Zaujímavé je, že súrodenci svorne vypovedajú, že v detstve sa skôr stretli s prosbami kamarátov o to, aby hovorili po slovensky. Slovenčina pre nich nadobudla istú formu exkluzivity.

Starší syn a dcéra mali aj v roku 2008 mimorodinné slovenské výmenné siete, pre mladšieho syna však bola matka jediným členom slovenských výmenných sietí. Pravda, skôr potenciálnym členom, keďže po príchodu do Česka matka začala s deťmi rozprávať po česky a čeština bola akceptovaná ako rodinný jazyk (čo bolo podporované aj prítomnosťou otca Čecha). Aj tak matka pre synov a dcéru pôsobila ako hlavný „psychický udržiavač“ kontaktu zo slovenčinou.

Relatívne vysoký počet slovenského zastúpenia v rámci výmenných sietí má starší syn. Mimo rodiny komunikuje po slovensky relatívne často a pravidelne. Podľa vlastných slov slovenčinu používa pri rozhovoroch s po slovensky hovoriacim jednotlivcom alebo v čisto slovenskom kolektíve, v zmiešanom kolektíve prechádza do češtiny. S týmto tvrdením súhlasia aj moje skúsenosti. Zaujímavým javom je to, že starší syn uprednostňuje slovenčinu pri komunikácii so ženami. V rámci jeho slovenských výmenných sietí sa vyskytujú traja muži, pričom s dvomi z nich komunikuje iba po česky a s jedným, ako sám povedal, strieda slovenčinu a češtinu v závislosti od prostredia a situácie. Aj keď mi brat nevedel vysvetliť, prečo so ženami komunikuje po slovensky častejšie („nevím, prostě to tak dělám“), domnievam sa, že existujú dva hlavné dôvody. Prvým dôvodom je snaha zapôsobiť na ženy (čo aj sám pripúšťa) a druhým dôvodom je fakt, že mu jeden z mužov vytkol v slovenčine jeho český prízvuk a požiadal ho aby rozprával po česky. Už som uviedla, že súrodenci sa medzi sebou zvyknú rozprávať po česky. S tým súvisí aj odpoveď syna na otázku, prečo sa so svojou sestrou nezhovára po slovensky (keďže je to žena a Slovenka). Syn odpovedal, že svoju sestru nevníma ako Slovenku, skôr ako Čechoslovenku. Taktiež nemá potrebu na ňu robiť dojem. V priebehu nahrávania v roku 2008 brat len v jednom prípade reagoval na slovenský prehovor svojej sestry v slovenčine.

Úryvok 7: *v úryvku dcéra ukazuje a komentuje svoje fotky. Dcéra rozpráva po slovensky. Nahrávka je z leta 2008.*

1 S1: C` t` je?

- 2 D: t` je vrch komína;
- 3 S1: Ale tohle?
- 4 D: [°vnútorný] hromosvod°.
- 5 K1: [To je] [kus železa]
- 6 D:[hahaha]
- 7 S1: Čho:o?
- 8 Co t` je?

V úryvku 2 dcéra rozpráva po slovensky, starší syn po česky. Čeština je v tomto prípade podporovaná prítomnosťou kamaráta 1 (K1) ktorý je monolingválny Čech. V riadku číslo sedem syn miesto českého co, použil slovenské čo. Je to reakcia na odpoveď dcéry v riadku číslo 4. Prechodom do slovenčiny, teda stotožnením sa s jazykom dcéry, syn vyjadruje prekvapenie nad nezmyselnou odpoveďou dcéry a zároveň aj pochopenie vtipu. V ďalšom riadku syn opakuje svoju prvotnú otázku opäť v českom jazyku. Je veľmi pravdepodobné, že aj keby sa syn nevrátil k pôvodnej otázke, teda že by pokračoval vo vyjadrovaní prekvapenia, že by aj tak pokračoval v češtine. Jeho slovenská výpoveď v riadku 7 je jednoslovná a jednoslabičná, navyše sa dá chápať ako citoslovce.

Najväčší počet slovenských výmenných sietí má dcéra. Na začiatku nahrávania bola okrem matky jediným členom rodiny, ktorý slovenčinu používal nie iba ako reakciu na slovenské oslovenie, ale ktorý slovenskú konverzáciu aj inicioval. Neskôr sa iniciátorom slovenčiny stal aj starší syn (po príchodu priateľky). Relatívni vysoký výskyt slovenčiny v prehovoroch dcéry súvisí s jej študijným zameraním a taktiež s jej osobným rozhodnutím. Okrem matky je tiež jediná, ktorá v zmiešanom česko-slovenskom kolektíve uprednostňuje slovenčinu. Hoci z nahrávok vyplýva, že dcéra (napriek svojim prvotným predstavám o vzájomnej komunikácii) komunikuje s bratmi aj po slovensky, aj jej, rovnako ako bratom, pripadá slovenská komunikácia medzi súrodencami „neprirodzená“ a príznaková. Na 43 minútovej nahrávke je zachytený rozhovor, kde najprv dcéra a potom starší syn ukazujú svoje fotografie z prázdnin. Prvých 30 minút prezentuje svoje fotografie dcéra a rozpráva pritom po slovensky. Zvyšný čas predstavuje fotografie starší syn a dcéra pri jeho prezentácii postupne prechádza do češtiny. Dcéra si vybrala slovenský jazyk pre svoju prezentáciu preto, lebo už pred tým komunikovala so

svojou matkou v slovenčine. Po celú dobu predstavovania fotografií rozpráva po slovensky, a to aj napriek tomu, že jazyk skupiny je odlišný (starší syn rozpráva celý čas po česky, matka strieda jazykový kód, ale viac replík má v češtine). Zotrvávaním na slovenskom jazyku dcéra vytvára opozíciu rozprávač – poslucháči. Je pravda, že „poslucháči“ do rozprávania dcéry vstupujú a rozhovor má dialogický charakter, hlavné ťažisko prísunu informácií však spočíva na dcére. Vo zvyšných 13 minútach, keď prezentuje svoje fotografie starší syn, sa počet replík dcéry významne nemení. Jej rola rozprávača však bola vymenená za rolu poslucháča, preto aj postupne prechádza do češtiny a stotožňuje sa s jazykom skupiny.

Súrodenci majú tendenciu spolu komunikovať po česky, aj keď sú v slovenskom prostredí. So Slovákami hovoria po slovensky, pri rozhovoroch medzi sebou prechádzajú do češtiny. Tento jav je zaujímavý predovšetkým u dcéry, ktorá v slovenskom prostredí alebo v česko-slovenskom kolektíve vykazuje tendenciu rozprávať po slovensky aj s monolingválnymi Čechmi. Predovšetkým s kamarátom 1, ktorý je Čech, rozpráva na Slovensku po slovensky, a to aj v prípadoch, keď sú sami.

Dcéra používa slovenčinu vo svojom každodennom živote od roku 2005. Od tej doby je okrem matky jediným členom rodiny, ktorý slovenčinu v rodinnej komunikácii vo veľkej miere iniciuje. Počet jej slovenských prehovorov zreteľne stúpol aj po stáži na Slovensku v roku 2009. Významný je jej jazykový vplyv predovšetkým pri interakcii s matkou. Počas pobytu na Slovensku si dcéra zvykla telefonovať s matkou po slovensky. Slovenčina ako jazyk telefonovania sa medzi matkou a dcérou udržuje dodnes, počet ich slovenských telefonátov výrazne prevyšuje počet telefonátov českých.

Interaktívne siete

Interaktívne siete rodiny sú rovnako ako výmenné siete výrazne spojené s českým priestorom. Všetci členovia rodiny žijú v českom priestore, chodia do práce a do škôl, kde komunikujú takmer stopercentne (s výnimkou dcéry) v českom jazyku. Najmladší člen rodiny mladší syn uvádza, že jeho interaktívne siete sú úplne české. Pripúšťa však, že niekedy sa stretáva s po slovensky hovoriacimi osobami predovšetkým v obchodoch a vtedy na ne

reaguje po slovensky. Dôležité je, že mladší syn si však nie vždy uvedomí, že hovoriaci je Slovák/ Slovenka, automaticky ich zaradí do českého prostredia a reaguje česky. Všetci súrodenci uvádzajú, že vo svojom okolí očakávajú češtinu a slovenčina ich často prekvapí. Preto väčšinou reagujú po česky, a to, že mohli rozprávať po slovensky, si buď neuvedomia (ako v prípade mladšieho syna) alebo si to uvedomia až spätne.

Starší syn spolu s matkou majú slovenské interaktívne siete v rámci svojho zamestnania. U staršieho syna sú z dvanásťčlenného pracovného kolektívu traja Slováci, dvaja sú česko-slovenskí bilingvisti, ostatní sú Česi. Starší syn, podľa jeho vlastných slov, v práci vždy komunikuje po česky. Je to jednak z toho dôvodu, že pracovný kolektív je zmiešaný, česko-slovenský, a ako som už uviedla pri analýze výmenných sietí, starší syn má silnú tendenciu v zmiešanom kolektíve hovoriť po česky. Ďalším dôvodom, keďže doposiaľ s kolegami nenadviazal hlbšiu známosť a konverzácia sa obmedzuje na pracovné, poprípade zdvorilostné témy, môže byť snaha oddeliť „pracovný“ jazyk od jazyka „súkromného“.²⁵ Pretože aj v súkromnom živote je synov dominantný jazyk čeština, uvedomujem si, že táto interpretácia môže byť zavádzajúca.

Matka pracuje v zdravotníctve ako všeobecná súkromná lekárka. V svojom lekárskom obvode má 0,3 % slovenských pacientov. S týmito pacientmi komunikuje takmer vždy po slovensky. Takmer uvádzam preto, lebo časť týchto pacientov je v pokročilom veku a do ordinácie zvyknú chodiť v sprievode svojich detí alebo charitatívnych sestier. Vtedy matka neadresuje svoj prehovor pacientom, ale ich sprievodu, ktorý je česky monolingválny a rozpráva po česky. Percento slovenských pacientov v obvode je veľmi nízke a počet ich návštev v ordinácii nie je vysoký. Podobne je to aj s dealerami liekov. Z desiatich, ktorí prichádzajú pravidelne (4 krát do roka) sú dvaja hovoriaci po slovensky. Komunikácia s nimi prebieha v slovenčine. Ako vidieť, u matky nie je tendencia oddeľovať jazyk súkromný a jazyk pracovný. Dokonca uvádza, že s niektorými blízkymi priateľmi, ktorí sú Česi a ktorí sú zároveň aj jej pacienti, zvykne niekedy hovoriť po slovensky, a to aj

²⁵ S obdobnou snahou sa stretla Lucia Satinská pri analýze jazykového správania slovenských psychiatrov v Česku (Satinská, 2008).

o lekárskech záležitostiach. V okolí matky sa vyskytujú aj slovenskí lekári. Matka sa stýka len jedným z nich, aj to len v pracovných záležitostiach. Nie je u nej väčšia snaha vytvárať okolo seba slovenský kolektív.

Ani u dcéry nie je tendencia vyčleňovať jazyk súkromnej komunikácie a jazyk verejný. Slovenčina a čeština sú jej každodennými jazykmi, ktoré používa v škole, teda vo verejnej sfére, no aj v súkromnej priateľskej a rodinnej komunikácii. U dcéry ako jedinej nemôžeme v súčasnosti interaktívne siete označiť ako silný asimilačný tlak. Je to tým, že dcéra ako jediná vyhľadáva slovenské jazykové prostredie. Aj tak však treba povedať, že rovnako ako zvyšok rodiny očakáva na určitých miestach určitý jazyk. Češtinu predpokladá v obchodoch a predovšetkým na úradoch. Pri stretnutí sa s iným jazykom môže byť zaskočená. Tým sa dá vysvetliť napr. jej jazykové správanie na študijnom oddelení, keď komunikovala so slovenskou referentkou. Že študijná referentka je Slovenka, dcéra vedela už z ich predchádzajúcej emailovej komunikácie. Z týchto emailov mala po slovensky sformulovanú aj tému záležitosti. Na študijnom oddelení však stretnutie prebiehalo podľa nasledujúceho scenára: príchod: dcéra – pozdrav v češtine, referentka – pozdrav v slovenčine; riešenie záležitosti – dcéra aj referentka v slovenčine; odchod: dcéra – poďakovanie a pozdrav v češtine, referentka – pozdrav v slovenčine. Obvyklou študijnou referentkou dcéry je Češka, a preto je aj čeština pre ňu nepríznakovým jazykom pre toto prostredie. Pozdravenie a prípadné poďakovanie sú už zautomatizované činnosti, ktoré dcéra v tomto priestore vykonáva obvykle v češtine, automaticky ich uplatňuje aj pri stretnutí so Slovenkou. Riešenie záležitosti už pred osobným stretnutím prebiehalo v slovenčine, preto aj voľba jazyka v tomto prípade padla na slovenčinu.

Pasívne siete

Pasívne siete sú pre slovenčinu rodiny dôležitým retenčným prvkom. Pre mladšieho syna, ktorého výmenné aj interaktívne siete sú takmer úplne spojené s českým prostredím (respektíve mladší syn v nich funguje po česky) sú pasívne siete hlavným „spájadlom“ so slovenským jazykom a Slovenskom ako celkom. Všetky jeho slovenské pasívne siete tvoria členovia slovenskej rodiny, ktorí boli v čase výskumu jediní, s kým aktívne

komunikoval po slovensky. Keďže rovnako, ako u výmenných a interakčných sietí, prevláda aj u pasívnych sietí u súrodencov český prvok, nemôžeme pasívnym sieťam pripisovať len retenčný význam. Do českých pasívnych sietí sa radia českí príbuzní, bývalí spolužiaci, susedia a kamaráti. Títo príslušníci pasívnych sietí pomohli súrodencom udomáčiť sa v českom prostredí, tvoria preto dôležitý akulturačný prvok, prispievajú však aj k jazykovej asimilácii.

Matka má takmer všetky svoje pasívne siete slovenské. Zatiaľ čo synovia majú všetky svoje slovenské pasívne siete späť s rodinou, dcéra a matka majú tieto siete aj nerodinné. Ide o bývalých spolužiakov zo základných, stredných aj vysokých škôl, kamarátov, bývalých susedov a pacientov. Komunikácia s členmi slovenských pasívnych sietí prebieha vždy po slovensky, a to aj v prípade mladšieho syna, ktorý češtinu uprednostňuje najvýraznejšie.

S rodinnými členmi slovenských pasívnych sietí súrodenci komunikujú predovšetkým priamo. Na rozdiel od výmenných sietí je táto komunikácia nie príliš častá, spravidla len 2 – 6 krát do roka. Matka okrem toho s rodinou udržuje aj komunikáciu nepriamu, telefonickú alebo písomnú. Predovšetkým zo starou mamou je v telefonickom kontakte pravidelne, niekoľko ráz do týždňa. Stará mama je jediná, s ktorou rodina prichádza do kontaktu v českom aj slovenskom prostredí, s ostatnými je to vždy na Slovensku. Aj v Česku, aj na Slovensku s ňou rodina rozpráva po slovensky. V oboch prostrediach však súrodenci pri komunikácii medzi sebou veľmi často prechádzajú do českého jazyka aj v prítomnosti starej mamy.

S nerodinnými členmi slovenských pasívnych sociálnych sietí matka komunikuje prakticky vždy nepriamo, konkrétne telefonicky. Až na jedinú výnimku žijú všetci členovia sietí na Slovensku a kontakty s nimi nie sú príliš časté (1 – 4 krát za rok). So známou žijúcou v Česku sa matka stretáva aj priamo (približne 2 krát do roka). Keď mali možnosť stretnúť sa s ňou súrodenci, napriek tomu, že boli oslovení v češtine, zareagovali na ňu po slovensky. Celá ďalšia komunikácia potom prebiehala v češtine. Znamu matky poznali už skôr z počutia a vnímali ju ako monolingválnu Slovenku. Slovenčinu si vybrali podľa všetkého aj preto, lebo známa najskôr oslovila matku, a to v slovenčine.

Pasívne siete sú z hľadiska retencie dôležité predovšetkým pre mladšieho syna. Ako som sa snažila ukázať, mladší syn má svoje výmenné aj interaktívne siete zapojené do českého prostredia a v Česku komunikuje po slovensky len veľmi sporadicky. Spomenula som aj, že mladší syn uprednostňuje v zmiešanom česko-slovenskom kolektíve češtinu. Z nahrávky, ktorá vznikla počas pobytu na Slovensku, sa ukazuje, že zvyk mladšieho syna rozprávať so starou mamou po slovensky je veľmi silný. Slovenčinu na komunikáciu s ňou volí aj napriek tomu, že v spoločnosti sú zastúpení aj monolingválni Česi.

Úryvok 8: Pri nahrávaní sú prítomní stará mama, matka, mladší syn, dcéra, priateľ matky, bratranec a kamarát 2. Stará mama, mladší syn, bratranec a kamarát 2 hrajú karty. Dcéra komentuje hru a matka s priateľom sedia bokom a rozvíjajú vlastnú konverzáciu

- 1 SM: môže či nemôže dať?
- 2 S2: hm:
- 3 (0,7)
- 4 S2: no:; nemôže, ale môže dať ako žolíka
- 5 (alebo/ lebo)
- 6 K2: hm
- 7 S2: a môže s' skúsiť hrať akože blafovať a skúsiť to p'stě
- 8 nělegálně akože proti proti pravidlám, ale keď ho niekto
- 9 prichyťí ták [e:]
- 10 SM: [takže] to bolo proti pravidlám teraz
- 11 S2: tak si tak si zoberie dve karty
- 12 K2: za co si беру dvě karty?
- 13 S2: protože si to hrál proti pravidlům.

Mladší syn v úryvku odpovedá na otázku starej mamy. Odpoveď je v slovenčine, a to aj napriek tomu, že pri stole je prítomný aj kamarát 2 (Čech) a že predmetom konverzácie je práve čin kamaráta 2. Jazyk konverzácie sa mení až v 12 riadku, keď do rozhovoru zasahuje kamarát 2. Mladší syn odpovedá na priamu otázku kamaráta v češtine. Počas nahrávania sa ukázalo,

že mladší syn niekedy oslovuje spoločnosť po česky. Ak je však v interakcii priamo so starou mamou, je jeho jazykom vždy slovenčina.

Dcéra s nerodinnými členmi slovenských sietí komunikuje nepriamo, väčšinou písomne. Písomný styk prebieha v slovenčine, avšak iba od času ako študuje na vysokej škole a do istej miery si osvojila pravidlá slovenského pravopisu. V súčasnosti dcéra radšej píše po slovensky. Dôvod je v podstate rovnaký. Pretože v súčasnosti píše po česky len minimálne, má pocit, že v českom jazyku má príliš veľa chýb a českému písomnému prejavu sa radšej vyhýba.

Písomný kontakt s niektorými členmi slovenských výmenných sietí udržiujú aj synovia. Mladší syn písomne komunikuje iba po česky. Ako dôvod uvádza neznalosť slovenského pravopisu. Starší syn píše po slovensky. Podľa vlastných slov sa v otázkach pravopisu riadi intuitívne. Je si vedomý toho, že robí chyby, ale ako povedal, doteraz to nikomu neprekážalo a za použitie slovenčiny bol skôr chválený. Použitie slovenčiny chápal ako ústretový prvok a pripadalo mu automatické.

Zaujímavé by bolo sledovať, ako naopak jazyk skúmanej jednotky pôsobí na slovenských príslušníkov rodiny a na otca. V prípade otca som už naznačila, že na Slovensku, v komunikácii s deťmi sa snažil používať diferenčné slová v slovenčine. Niektoré slovenské výrazy, ktoré sú spojené predovšetkým s domácnosťou (napr. *lievik*, *piestik*...), otec používa dodnes. Bežné je, že použitie slovenského slova komentuje („Teď si nemůžu vzpomenout, jak se to řekne česky.“). Otec, podobne ako matka a súrodenci, necháva v českom prehovore názvy slovenských miest, hôr či riek v ich slovenskej podobe a aj ich skloňuje podľa slovenského vzorca. Táto tendencia je prítomná predovšetkým pri tých geografických miestach, ktoré boli späté s jeho životom na Slovensku.

U slovenských príbuzných sa vyskytuje častejšia tendencia používať v komunikácii s členmi rodiny vokatív. Bežné je napríklad oslovovanie dcéry s českou vokatívnou koncovkou, čiže „*Anko*“. S používaním vokatívu sa stretneme predovšetkým u mladšej generácie, sesternice alebo bratranca, výnimočne ho však používa aj stará mama. Najnápadnejšie je používanie češtiny u bratranca (6 rokov), ktorý sa okrem jemných náznakov češtiny usiluje tvoriť aj celé vety. Bratranec je evidentne zvyknutý čítať alebo pozerat'

rozprávky v češtine. Je schopný pomenovať a používať základné diferenčné javy medzi češtinou a slovenčinou. Používanie češtiny chápe ako hru. Nezriedka vyjadruje aj hodnotenie vlastných znalostí češtiny. Zároveň vyjadruje aj údiv, že napriek tomu, že sa česky neučí, ovláda ju lepšie než angličtinu.

Sporé kontakty so slovenskou rodinou a ani rozsah práce mi nedovoľujú podrobnejšie sa teraz zaoberať jazykovým vplyvom skúmanej rodiny na slovenských príbuzných. Bola by to však zaujímavá oblasť, do ktorej sa môže výskum rozrastať.

Kompetencia synov v písomnom slovenskom prejave

V tejto kapitole by som sa chcela zaoberať slovenským písomným prejavom mladšieho a staršieho syna. Je to zaujímavá téma, keďže, ako som už spomínala, pokiaľ ide o písomnú komunikáciu, uprednostňuje každý z nich inú jazykovú stratégiu – mladší syn písomne komunikuje len po česky, pretože podľa vlastného presvedčenia nevláda slovenský pravopis (čo napokon korešponduje s jeho celkovým uprednostňovaním češtiny ako komunikačného kódu), starší syn niekedy využíva slovenčinu aj v písomnej komunikácii. Na analýzu a porovnanie som ich požiadala o napísanie slovenského textu. Obaja synovia vytvorili slovenské texty na ľubovoľné témy²⁶. Pri písaní nepoužívali žiadne slovníky ani „počítačové opravovače“.²⁷ Obaja synovia napísali svoje texty na počítači, čo sa prejavilo aj na grafickom zachytení niektorých písmen.

Mladší syn, ktorý písomné slovenské texty v bežnom živote netvorí, získal celé vzdelanie v Česku, po slovensky sa v školách nikdy neučil. Text mladšieho syna je prvý slovenský text, ktorý kedy napísal. Starší syn absolvoval prvé štyri ročníky základnej školy na Slovensku, avšak podľa vlastných slov sa na slovenskú školu nepamätá a svoje vzdelanie hodnotí ako české. Starší syn je zvyknutý písať si po slovensky s kamarátmi, priateľkou či sestrou emaily alebo chaty. Nikdy v nich však nepoužíva interpunkciu. Ucelený slovenský text nepísal od odchodu rodiny do Česka v roku 1994.

Zaujímalo ma, ako si synovia poradia s písanou slovenčinou a ako budú schopní svoje znalosti z hovorenej slovenčiny aplikovať v písomnom prejave. Taktiež ma zaujímalo, či typy chýb, ktoré sa v ich textoch objavujú, budú podobného charakteru. Vychádzala som z predpokladu, že synovia budú v textoch uplatňovať takú slovenčinu, akú poznajú z domu, teda aj s istými špecifikami, ktoré získali počas života v Čechách. Na druhej strane by sa v textoch mali odraziť ich individuálne jazykové schopnosti. V druhom kroku a

²⁶ Texty oboch synov sú v ich pôvodnej podobe zaradené na konci práce v prílohe.

²⁷ Podobný pokus zameraný na podobu jazykovej kompetencie v slovenčine urobili s českými študentmi R. Mračníková a M. Palcútová (Mračníková – Palcútová, 2005, s. 67 – 71). Pri analýze textov sa sústredili na nadindividuálne jazykové charakteristiky slovenského písomného prejavu českých respondentov. Ich respondenti prirodzene nemali o slovenčine také silné povedomie ako starší a mladší syn.

predovšetkým ma však zaujímalo, či a ako budú synovia schopní si svoje texty opraviť. Opravovanie textov som rozdelila na dve fázy. V prvej sa mali pokúsiť opraviť si texty samostatne. V druhej fáze dostali vlastné texty, v ktorých boli podčiarknuté slová, v ktorých sa vyskytovala chyba.²⁸

Napriek tomu, že mladší syn nemá žiadne skúsenosti s písomnou slovenčinou, jeho text nemá výrazne viac chýb, než text staršieho syna. Treba povedať, že mladší syn sa veľmi jednoducho učí nové jazyky a jeho prirodzený cit pre jazyk je veľmi dobrý. Prejavilo sa to napríklad aj v tom, že na rozdiel od staršieho syna bol okamžite schopný opraviť si chyby týkajúce sa rytmického krátenia, a to aj napriek tomu, že vo výslovnosti rodiny sa prejavuje len slabo. Napriek tomu, že mladší syn odmieta písať po slovensky a svoju písomnú slovenčinu jednoznačne označuje ako nezvládnutú, jeho písomný prejav môžeme hodnotiť ako celkom dobrý. Starší syn sa písomnej komunikácii v slovenčine nevyhýba. Ako ale prízvukuje, píše vždy len v neformálnej komunikácii a vždy bez použitia diakritiky, čo mu umožní mnohé chyby skryť.

Typy chýb, ktoré synovia v textoch urobili, sú vo všeobecnosti podobného charakteru. Obaja synovia vychádzali z takej slovenčiny, akú majú možnosť počuť okolo seba. Ako problematické sa u nich ukázalo uplatnenie rytmického zákona (*aktívnych, konkrétny, sociálnu, reálnu, odohráva sa a pod.*). Ako už bolo povedané, vplyvom češtiny sa rytmické krátenie realizuje vo výslovnosti rodiny len veľmi slabo. Preto ani jeden z nich nebol schopný ho uplatniť hneď pri písaní textu. Rovnako problematické bolo aj používanie *l'*. Mäkká výslovnosť *l'* sa v rodine neuplatňuje vôbec. Starší aj mladší syn vedeli, že *l'* sa v slovenčine vyskytuje, nevedeli však v akých pozíciách. Mladší syn *l'* nepoužil v texte vôbec, starší syn sa pokúsil na niektorých miestach ho uplatniť. Priateľka staršieho syna *l'* vyslovuje (v tých pozíciách, kde sa aj graficky vyznačuje), preto má starší syn väčšie povedomie o jeho použití. Napriek tomu je vidieť neistota pri jeho používaní. *L'* správne napísal vo väčšine výskytov slova ľudia (a jeho derivátov), v ďalších slovách mu však chýba.

Ďalšou štruktúrnou chybou, ktorá sa vyskytuje v textoch oboch bratov je ypsilon v nominatíve plurálu mužského rodu pri adjektívach. Aj

²⁸ Analogický postup, kde možnosť následnej opravy vlastného textu ponúka hlbší vhl'ad do jazykovej kompetencie respondenta, uplatnila v nadväznosti na koncept follow-up interview J. Neustupného pri skúmaní slovensko-českého bilingvizmu aj M. Nábělková (2008, s. 100).

v tomto prípade sa synovia riadili zvukovou podobou jazyka. Písanie ypsilonu je okrem toho podporované obecnou češtinou.

Mladší syn vrátil v prvej fáze opravovania text bez akýchkoľvek zásahov. V slovenčine údajne nie je schopný vidieť žiadne chyby, a to ani v texte, ktorý sám napísal. V texte neopravil ani preklepy, ktoré nesúvisia so štruktúrou slovenčiny. Keďže mladší syn už k samotnému písaniu textu pristupoval veľmi neochotne, myslím, že o opravu textu sa ani nepokúsil. Starší syn sa svoj text pokúsil opraviť. Väčšina opravených chýb nesúvisí so systémom slovenčiny. Opravil predovšetkým preklepy, chýbajúcu interpunkciu v texte nechal bez povšimnutia. Podarilo sa mu opraviť grafickú podobu vokáňa, širokého ä a ů. Keďže nemá na počítači nastavenú grafickú sústavu slovenčiny, podobu vokáňa a širokého ä ústne opísal. Mladší syn, ktorý tiež nemá správne zachytenú grafickú podobu vokáňa, nevedel, ako presne vokáň vyzerá, vedel však o jeho existencii. Zo systémových chýb starší syn opravil len zámeno *svojích* na *svojich*.

V opravenom texte staršieho syna sa ale vyskytlo niekoľko nových chýb, keď podopíňal mäkké do hláskovej skupiny *de* (*te*, *ne*, *le* nechal bez mäkkčov. Aj keď v jednom prípade mal už v pôvodnom texte *te* (*ešte*), túto chybu neopravil). Svoje opravenie *de* na *dě* neskôr komentoval ako prílišnú vlastnú snahu vyhovieť mi a nájsť v texte chyby. Je možné to však interpretovať aj ako prejav pravopisnej neistoty podmienený česko-slovenskou bilingválnosťou²⁹ V pôvodnom texte sa mu vyskytovalo spojenie *neustáli vývoj*, ktoré „opravil“ na *neustály vývoj*.

V druhej fáze opravovania bol mladší syn schopný opraviť si všetky chyby týkajúce sa rytmického krátenia. Mladší syn pravidlo rytmického krátenia nepoznal, nepodarilo sa mu ho ani na základe opravených chýb sformulovať, ale uvedomil si krátkosť druhého vokálu. Ďalšie systémové chyby mladší syn opraviť nevedel. Aj keď vie, že v slovenčine sa vyskytuje mäkké *l'*, nevie v akých pozíciách. V rodine sa výslovnosť mäkkého *l'* nerealizuje vôbec. Na základe výslovnosti nemohol opraviť ani *i* v nominatíve plurálu maskulín pri adjektívach. Ypsilon, ktorý sa u neho v texte objavuje, mu okrem toho

²⁹ O jazykovej neistote ako jednom z prejavov nedostatočnej jazykovej kompetencie bilingválov porov. Lanstyák, 2002b
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/22c8ccea55059b017501ff2b2e9419987771a67c_117_lanstyak.pdf

podporuje aj obecná čeština. V texte mladšieho brata sa vyskytuje aj spojka *jak*. *Jak* sa vplyvom češtiny rozšírilo do slovníka celej rodiny a v súčasnosti tvorí pevnú súčasť slovníka všetkých členov rodiny. V minulosti, na Slovensku, rodina používala *ako*.

Treba povedať, že starší syn mal pri druhej fáze opravovania horšie podmienky než mladší syn. Pri opravovaní boli prítomné aj matka s priateľkou a v niekoľkých prípadoch vzali staršiemu synovi možnosť, aby sa opravil sám. Na rozdiel od mladšieho syna bol starší syn schopný odstrániť chybu v absentujúcom *l*. Starší syn môže mať vedomie o *l* jednak ešte zo školy a jednak od priateľky, ktorá výslovnosť *l* realizuje. Nebolo mu umožnené, aby opravil chyby v rytmickom krátení, aj keď je pravdepodobné, že by sa k tomu dopracoval. V iných pozíciách bol totiž pri čítaní nahlas schopný chyby v dĺžnoch si opraviť a rytmické krátenie sa v jeho výslovnosti realizuje, aj keď len slabo. Rovnako ako mladší syn ani starší nevedel opraviť *i* v nominatíve plurálu adjektív v mužskom rode. Keďže bol upozornený na slová, v ktorých je chyba, vedel opraviť predpony *s-/z-*, nevedel však vysvetliť prečo.

Ani starší ani mladší syn neboli schopní opraviť chyby lexikálneho charakteru. Bohemizmy, ktoré sa v slovníku bratov (a aj ďalších členov rodiny) objavujú, sú väčšinou pevne individuálne zakotvené a podporované aj používaním ďalších členov rodiny³⁰. Charakteristické pre všetkých členov rodiny je používanie *predom*, ktoré sa vyskytuje v texte mladšieho syna. Rovnako aj slová *pominúť*, *stávkovať* alebo *spolknúť*, ktoré sa vyskytujú v texte staršieho brata, sú členmi rodiny bežne používané.

Napriek tomu, že texty synov ukazujú, že ich písomná slovenčina nie je príliš rozdielna, obaja robia približne rovnaké chyby a aj v podobnej kvantite, ich prístup k písaniu v slovenskom jazyku sa veľmi líši. Mladší syn absolútne odmieta písať po slovensky, čo sa prejavovalo aj pri ochote podrobiť sa tomuto pokusu. Starší syn sa písomnej slovenčine nebráni. Uvedomuje si, že robí chyby, no aj napriek nim má s písomnou slovenčinou dobré skúsenosti. Písomnú slovenčinu používa pri styku s kamarátmi a je za ňu vždy chválený.

³⁰ Lexikálne, ale aj morfológické a zvukové bohemizmy, ktoré sa po vplyvom češtiny dostávajú do slovenského rečového a písomného prejavu rodiny sa nazývajú výpožičky, alebo tiež prevzatia. O prevzatiach pozri Lanstyák (2002a, s. 84).

Mladší syn otvorene vyhlasuje, že písomnú slovenčinu nepozná, a preto sa pri jej použití necíti pohodlne.

Mohli by sme urobiť paralelu medzi prístupom synov k písomnej a hovorenej forme slovenčiny. Ani kvalita hovorenej slovenčiny sa u synov príliš nelíši, jej použitie je však veľmi odlišné. Starší syn, predovšetkým po príchode priateľky, sa slovenskej konverzácii nebráni. Stále častejšie komunikuje po slovensky aj s bilingválnymi členmi rodiny. Mladší syn slovenčinu používa len veľmi sporadicky. Pravda, pri hovorenej slovenčine neargumentuje tým, že by ju neovládal. Mladší syn je výrazne zžitý s českým prostredím. Používanie slovenčiny ho stojí väčšiu námahu, a aj preto češtinu uprednostňuje. Znalosť češtiny je u neho podporená školskou výchovou. A preto, aj napriek tomu, že vlastnú znalosť češtiny tiež hodnotí ako nedokonalú, cíti sa v češtine istejšie.³¹

³¹ Spôsob osvojovania si jazyka je jedným z podstatných extralingvistických faktorov, ktorý formuje vzťah jednotlivca k jazykom. V jazyku, ktorý si jednotliviec osvojuje aj v školskom procese, môže dotýčny pociťovať väčšiu istotu, predovšetkým v jeho písomnej podobe. Hoci mladší syn robí pravopisné chyby aj v češtine (a aj sám hodnotí svoju češtinu ako nedokonalú), môže sa pri jej použití oprieť o znalosti a nespoliehať len na intuíciu, tak ako to robí starší syn. Ďalšie faktory formujúce vzťah k jazyku pozri v Weinreich (1953).

Záver

Problematika jazyka česko-slovenských rodín v českom prostredí, otázka používania a zachovávanía slovenčiny je téma, ktorá spadá do širšej problematiky česko-slovenských jazykových vzťahov. Ide o konkretizáciu témy individuálneho bilingvizmu v širšom kontexte spoločenského bilingvizmu pri blízkopríbuzných jazykoch, kde práve špecifický vzťah češtiny a slovenčiny ako vzájomne zrozumiteľných jazykov na jednej strane pozitívne vplýva na možnosti uplatnenia slovenčiny v českom prostredí, na druhej strane ale pri blízkosti jazykov má silný vplyv aj na asimiláciu. Napriek tomu, že česko-slovenským jazykovým vzťahom je venovaná značná pozornosť, výskum rodinnej komunikácie nie je príliš skúmanou tematikou. Pritom práve zameranie sa na reč rodiny môže priniesť nové poznatky o postavení a zachovávaní slovenčiny u Slovákov dlhodobo žijúcich v Česku.

Keďže slovenčina a čeština sú blízkopríbuzné jazyky, ktorých vzájomná zrozumiteľnosť nevytvára komunikačný blok, otázky jazykovej asimilácie alebo retencie predstavujú zložitejšiu problematiku, ktorá do značnej miery súvisí so sociálnou začlenenosťou rodiny do českého prostredia. Pozorovaním sociálnych sietí rodiny získame nielen predstavu o tom, aký vplyv má prostredie na jazyk jednotlivca, ale tiež ako sa zmeny v sociálnom prostredí reflektujú v jazykovom správaní. Výskumná metóda, ktorú som vo svojej práci uplatnila, mi umožnila získať neočakávaný vývinový obraz.

Keď som v roku 2008 začala zbierať materiál k tejto práci, myslela som, že moja rodina je dokonale prepojená s českým prostredím a že sa u nás komunikuje už takmer výhradne v češtine. Za hlavný dôvod som pokladala to, že matka po presťahovaní rodiny do Česka v r. 1994 začala rozprávať po česky. Avšak už na samom začiatku výskumu sa ukázalo, že moja predstava nie je celkom pravdivá. Je pravda, že sociálne siete rodiny boli (a aj sú) na české prostredie hlboko naviazané a že dominantným jazykom rodiny je čeština, no zároveň sa ukázalo, že slovenčina zďaleka nie je v rodine až takým okrajovým jazykom, ako sa zdalo. Taktiež sa ukazuje, že jazykový vývoj rodiny je veľmi dynamický proces, ktorý do značnej miery závisí od sociálnych kontaktov a od prostredia, v ktorom sa jej jednotliví členovia vyskytujú.

Jedným z dôležitých výsledkov výskumu je potvrdenie faktu, že postavenie slovenčiny v rodinnej aj mimorodinnej komunikácii v závislosti od jazykovej biografie a podôb sociálnych sietí môže byť rozdielny aj u detí jedného rodinného spoločenstva (tak aj Sloboda, 2005), pričom zmeny v sociálnych sieťach môžu fungovať ako „pulzačné vektory“ posilňujúce alebo oslabujúce postavenie slovenčiny u konkrétnych jednotlivcov. Výmenné a interaktívne siete, teda tie, ktoré sú založené na priamom, pravidelnom a častom kontakte, sú u mladšieho syna takmer stopercentne české. Čeština je jeho výrazne dominantným jazykom. Aj nahrávky potvrdili, že slovenčinu obmedzuje takmer výhradne iba na komunikáciu s príbuznými na Slovensku, teda so slovenskými monolingválnymi hovoriacimi. Starší syn a dcéra majú slovenčinu podporovanú predovšetkým mimorodinnými sieťami. Matka, aj keď má prevážne české výmenné a interakčné siete, používa slovenčinu často. Je to dané tým, že jej jazyková biografie a jej pasívne sociálne siete sú so slovenským prostredím výrazne späté.

Z hľadiska výraznejšieho retenčného faktoru v rodine chýba niekto, kto by nemal výrazne dominantnú češtinu. Ukazuje sa síce, že dcéra používa slovenčinu v rodinnej komunikácii čoraz častejšie, jazykovo však vplýva len na niektorých členov rodiny. Matka a v súčasnej dobe často aj starší syn síce komunikačne prijímajú jazyk dcéry, no jej jazykový impulz nie je taký silný, ako by bol od monolingválneho Slováka či Slovenky. Oveľa zásadnejší je súčasný vplyv priateľky staršieho syna. Z nahrávok sa ukazuje, že v jej prítomnosti sa upravuje pomer jazykov v prospech slovenčiny. No ani jej jazykový vplyv nie je rovnako silný na všetkých rodinných príslušníkov. „Podlieha mu“ najvýraznejšie starší syn, u ktorého došlo v sledovanom období k najväčším zmenám. Mladší syn sa jazykovo prispôbuje bratovej priateľke len sporadicky. Akoby si staré rodinné pravidlo „v akom štáte si, takým jazykom rozprávaj“ uchoval dodnes.

Z hľadiska vzťahu asimilácie a integrácie nemožno v skúmanej rodine hovoriť o asimilácii. Všetci členovia rodiny majú schopnosť aktivizovať slovenčinu, ak je treba. Aj mladší syn, ktorý slovenčinu v Česku takmer nepoužíva, je schopný slovenčinu používať a dokonca, ako sa ukázalo, aj v jej písomnej podobe. Nie je teda možné hovoriť o strate pôvodného jazyka.

Napriek tomu sa zdá, že otázka retencie slovenčiny v česko-slovenskej rodine je do značnej miery závislá na mimorodinnom prostredí. Je veľmi pravdepodobné, že pokiaľ nebudú súrodenci vychovávať svojich potomkov so slovensky monolingválnym partnerom, slovenčina sa v ich budúcich rodinách nebude ďalej šíriť. Starší syn, ktorý žije so slovenskou priateľkou výrazným spôsobom obnovil používanie slovenčiny. Slovenčinu dnes používa denne. Mladší syn, ktorý v súčasnosti okolo seba nemá výrazného slovenského hovoriaceho slovenčinu takmer nepoužíva. Je pravdepodobné, že pokiaľ nebude svoje deti vychovávať so Slovenkou, nebude v jeho budúcej rodine slovenčina pokračovať. Ak sa však pozrieme na prípad dcéry, ktorá vyrástla v tej istej rodine a dlhý čas života v komunikácii uprednostňovala češtinu, no neskôr si na báze svojich osobných afínít a záľub zvolila študijnú orientáciu na slovenský jazyk a kultúru a ktorá sa na báze tejto osobnej orientácie rada spontánne zapája do slovenskej spoločnosti, nemôžeme predchádzajúce tvrdenie považovať za absolútne.

Transkripčné značky

Označenie hovoriaceho:	M: matka; S1: starší syn; D: dcéra; S2: mladší syn; K1: kamarát 1; K2: kamarát 2; P: priateľka; SM: stará mama; O: otec .
()	Nezrozumiteľný úsek.
(U nás normálne)	Nie celkom zrozumiteľný úsek, pravdepodobne povedané.
(ist'/ ich)	Nie celkom zrozumiteľný úsek, pravdepodobne povedané alternatívy.
[]	Začiatok a koniec repliky prekrývajúca sa s replikou iného hovoriaceho.
(.)	Veľmi krátka pauza.
(0,7)	Dlhšia pauza, tu konkrétne sedem sekúnd.
. ; , ?	Finálne melódia: klesavá, mierne klesavá, mierne stúpavá, stúpavá.
◦ ◦	Začiatok a koniec tichšie vyslovovaného úseku.
↑ ↑	Začiatok a koniec melodicky výrazného úseku
a: o:	Výraznejšie predĺžené hlásky, tu konkrétne <i>a ao</i> .
C` t` je	Vynechané hlásky, tu konkrétne v vete <i>Co to je</i> .
haha	Interjekcie, hezitačné, alebo nejazykové zvuky.

Bibliografia:

- DUDOK, Miroslav: Pulzačné vektory enklávnej slovenčiny. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004, s. 32 – 42.
- GROSJEAN, François: Individuálny bilingvizmus, 1994 In: Antológia bilingvizmu. Ed. Jozef Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 39 – 48.
- HARDING- ESCH, Edith – RILEY, Philip: Bilingvní rodina. Praha: Portál, 2008.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga: Kontakt češtiny a slovenštiny v rodinné komunikaci. Problematika idiolektu. In: Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2004, s. 387 – 396.
- HORECKÝ, Ján: Pojmový aparát teórie bilingvizmu In: Bilingvizmus Minulosť, prítomnosť a budúcnosť. AEP, Bratislava, 2002. s. 49 – 53.
- IVANOVÁ, Tamara: Cizinka S, dvojjazyčná česko-slovenská komunikace. Diplomová práca, Praha 2002.
- LANSTYÁK, István: Maďarčina na Slovensku – štúdia z variačnej sociolingvistiky. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 38, 2001, č. 4, s. 409 – 427. Dostupné na internete:
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/22c8ccea55059b017501ff2b2e9419987771a67c_17_lanstyak.pdf.
- LANSTYÁK, István: K niektorým pojmom a dištinkciám z oblasti kontaktológie. In: Bilingvizmus Minulosť, prítomnosť a budúcnosť. AEP, Bratislava, 2002a, s. 77 – 90.
- LEHISTEOVÁ, Ilse: Pojem interferencie. 1988. In: Antológia bilingvizmu. Ed. Jozef Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 82 – 98.
- LI Wei: Three generations, two languages, one family: Language choice and Language Shift in a Chinese Community in Britain. Multilingual matters, 1994.
- LI Wei: Dimenzie bilingvizmu. 2000. In: Antológia bilingvizmu. Ed. Jozef Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 24 – 38.
- MRAČNÍKOVÁ, Renáta – PALCÚTOVÁ, Michaela: Jazyková kompetencia českých študentov v slovenskom jazyku. In: Individuálny a spoločenský bilingvizmus. Univerzita Komenského Bratislava, 2004, s. 67 – 72.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu. Veda 2008.

- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Medzi minulým a budúcim... K súčasným vývinovým procesom v česko-slovenských jazykových vzťahoch. In: Prednášky z 52. bĕhu Letní školy slovanských studií. Red. J. Kuklík. Praha: FF UK 2009, s. 16 – 30.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira – SLOBODA, Marian: „Aj ja som išiel do sveta a donášel jsem své lásce najkrajšie kvety...“ (Podoby bilingválneho diskurzu a „českoslovenčina“). In: Individuálny a spoločenský bilingvizmus. Univerzita Komenského Bratislava, 2004. s. 51 – 66.
- NEKVAPIL, Jiří: Language biographies and the analysis of language situations: on the life of the German community in the Czech Republic. In: International journal of the sociology of language . 2003, roč. 1, č. 162, s. 63 – 83.
- NEKVAPIL, Jiří: Language biographies and management. In: Language Managements in Contact Situations. Vol. 3. Tokyo: Chiba University, Gradual School of Social Sciences and Humanities, 2004. s. 9 – 33.
- NEKVAPIL, Jiří – SLOBODA, Marián – Wagner, Petr: Mnohojazyčnost v České republice: Základní informace – Multilingualism in the Czech Republic: Basic Information. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2009.
- PALLAY, Jozef: K terminológii bilingvizmu: dvojjazykovosť v slovenskej jazykovede. In: Individuálny a spoločenský bilingvizmus. Univerzita Komenského Bratislava, 2004. s. 73 – 76.
- PALLAY, Jozef – PALCÚTOVÁ, Michaela: Niektoré lingvistické, psychologické a spoločenské aspekty intenčného trilingvizmu. In: Bilingvizmus Minulosť, prítomnosť a budúcnosť. Bratislava: AEP, 2002, s. 115 – 128.
- POPLACK, Shana – SANKOFF, David: Prepínanie kódov. 1988. In: Antológia bilingvizmu. Ed. Jozef Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 73 – 81.
- SATINSKÁ, Lucia: Slovenskí psychiatri v českom prostredí: sonda do česko-slovenských jazykových vzťahov. Člověk, 15. 12. 2008, <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cisloclanku=2008121506>.
- SLOBODA, Marián: Slovensko-česká (semi)komunikace a vzájemná (ne)rozumitelnost. Čeština doma a ve světě, XII, č. 3 – 4, 2004, s. 208 – 220.
- SLOBODA, Marián: Od aspektov bilingválnej komunikácie k jazykovej asimilácii a retencii: Prípadová štúdia slovenskej rodiny v Česku. Slovenská reč, 70, 2005, č. 6., s. 338 – 354.

ŠTEFÁNIK, Jozef – PALCÚTOVÁ, Michaela – LANSTYÁK, István:
Terminologický slovník. In: Antológia bilingvizmu. Ed. Jozef Štefánik. Bratislava:
Academic Electronic Press, 2004, s. 283 – 294.

ŠTEFÁNIK, Jozef: Jazyková kompetencia bilingvistov. In: Bilingvizmus Minulosť,
prítomnosť a budúcnosť. AEP, Bratislava, 2002. s. 61 – 68.

WEINREICH, Uriel: Jazyky v kontakte. 1953. In: Antológia bilingvizmu. Ed. Jozef
Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 17 – 23.

Prílohy

*Text staršieho syna*³²

O technickej (r)evolúcii sociálnej politiky

Vidíme to všade. V tlači, televízii, l internete. Z každej strany na nás štatistici kričia rastúce čísla nezamestnanosti, a keď náhodou niekde klesne *()* následuje komentár, že čakajú ďalší *r*ást. Keď pominieme dôvody rastu nezamestnanosti, aktuálna situácia jasne ukazuje zrejmu skutočnosť, že nastavený systém existenčne potrebuje aspoň 90% zamestnaných a ekonomicky aktívnych ľudí.

Tento systém je podľa mňa neudržiteľný viac ako nasledujúcich 50 rokov. Prečo? Pretože technický pokrok, prirodzená ľudská lenosť a ekonomická honba za čo najväčšou efektívitou. Už v dnešnej dobe vidíme, ešte pred 30 rokmi nepredstaviteľnú, automatizáciu priemyslu. Jednoducho sa nám, ľudstvu, podarilo zkonštruovať spoľahlivých jednoúčelových robotov a ekonomovia nimi nahradili vo svojich fabrikách ľudí. Roboti nestávkujú, potrebujú na údržbu iba zlomok predchodzieho personálu a nepotrebujú plat. Navyše *su tak* presný, ako ich vyrobili a nastavili.

Teraz zoberme tieto výhody a predstavme si, že na skoro každú prácu máme nejakého robota. Ať už fyzického, či iba vo forme počítačového programu. Neustáli vývoj na poli umelej inteligencie, expertných systémov, evolučnej robotiky nám onedlho dopraje dávny sen ľudí, robiť iba to čo ich baví. Keď teda bude čo robiť.

Aj keby sa v nasledujúcich rokoch nepodarilo vytvoriť úspešnú umelú inteligenciu, už teraz napríklad v lekárstve vidíme operácie na diaľku, diagnostikovanie na diaľku. Za chvíľku človek spolkne jednu tabletku a *ta* lekárovi kilometre ďaleko povie presne *()* čo nám je a už teraz existujúci expertný

³² Texty staršieho aj mladšieho syna sú ponechané v origináli. Graficky sú v nich označené chyby. *Kurzíva* – chyba na úrovni grafémy, fonémy a gramatickej morfémy, podčiarknutá – chyba na úrovni slova, *()* – chýbajúca čiarka, l- chýbajúce slovo, **polotučná** – chyba, ktorá vznikla technickým nedostatkom a bola správne opravená.

system lekárovi poradí () čo má asi urobiť. Nakoniec bude stačiť jeden lekár pre par tisíc ľudí.

Jeden by si povedal, že teda aspoň tých programátorov a technikou bude potreba. Programátorovia sú tie najlenivejšie stvorenia na zemi a celá jejich činnosť spočíva vo vytváraní nástrojov () aby to nabudúce išlo ľahšie. A to nielen pre ostatných () ale samozrejme aj pre nich samých. Každých pár rokov sa objaví nový počítačový jazyk, ktorý prácu programátorov zjednodušuje. Dokonca tak, že vytvorenie jednoduchého programu už dnes je záležitosťou pár klikov. To čo by pred 10 rokmi robili pár mesiacov máme dnes za 15 sekúnd. A technici? Už teraz, konkrétny príklad autá, stroje vedia () čo je s nimi zle a kde. U aut je práca technika pripojiť počítač k autu, mrknúť čo je zle a potom to opraviť. Opraviť to stroje ešte nedokážú, ale iba preto, že zatiaľ *nie*su tak ohybný ako ľudia.

Celý tento technický pokrok povedie k zlepšeniu skoro všetkého až na to, že prácu budú mať iba tí najlepší z najlepších. A možno politici. Už teraz by sme mali začať pripravovať takú sociálnu politiku () ktorá bude fungovať pri 10% zamestnaných. Dôležité je nezabudnúť na to, že človek je najnebezpečnejší keď sa nudí.

Text mladšieho syna

Airsoft je športová aktivita (dá sa aj povedať športová hra), pri nejž sa jej účastníci naplno vžívajú do úlohy vojakov a predstierajú reálnu vojenskú akciu. Rozdelení do dvoch tímov sa tak napríklad rozprostrú po lese, lúke, či inom priestore v prírode a robia svoje predom dané úlohy. Napríklad sa snažia získať pozície ovládané nepriateľom, získať určitý predmet a podobne. Každá takáto akcia má svoj predom pripravený bojový plán, veliteľov, stanoviská, bojové pozície, v podstate sa čo najviac približuje reálnym vojenským operáciám. Pritom sú používané reálne repliky vojenského vybavenia (airsoftové zbrane, helmy, plynové masky, ďalekohľady a tak ďalej) a samozrejme aj vojenského oblečenia. Pojatie samotnej hry môže byť často *ve*mi odlišné a pohybuje sa od čisto *re*laxačných a zábavných akcií až po *ve*mi reálne a fyzicky náročné, ktoré pripomínajú skorej ozajstné vojenské cvičenie.

Napríklad trojdenná military akcia s názvom Border War, ktorá sa odohrá v Septembri. Táto akcia má celé príbehové pozadie, na ktorom sa odohráva celkom prepletený scénár. Príbeh sa odohráva y vo fiktívnej republike Minacua, v hraničnom regióne La Marca. Miestny bojovníci za svobodu, Čierny Panteri, sa snažia zpôsobiť revolúciu a nastoliť nový poriadok. Vojenská jednotka zložená z elitných vojakov celého sveta sa chystá na vpád do zeme a potlačenie rebélie. Poslednou stranou sú spojené drogové kartely, ktorých hlavným priánim je ochrániť svoje pole s drogou, ktorá je jedinečná pre tento region, a ktorá im zarábá milióny. Aj keď se príbeh zdá na prvý pohľad jednoduchý, tak skrýva spústu možností a zvrátov. Hráč ktorjekoľvek strany tu najde jak divoké prestrelky, tak taktické vojenské postupy a manévry. Celá akcia ma profesionálnu organizáciu, ktorú potrvdzuje vyhlasenosť tejto události po celej Európe. Je zaregistrovaná silná zahraničná účasť zo všetkých kútov Európy. Myslím, že toto je jeden z vrcholov českého military airsoftu, a že dostatočne ukazuje, že airsoft nie je len pobehovanie po lese v teplákoch a divoké strieľanie po všetkom o čo sa hýbe.